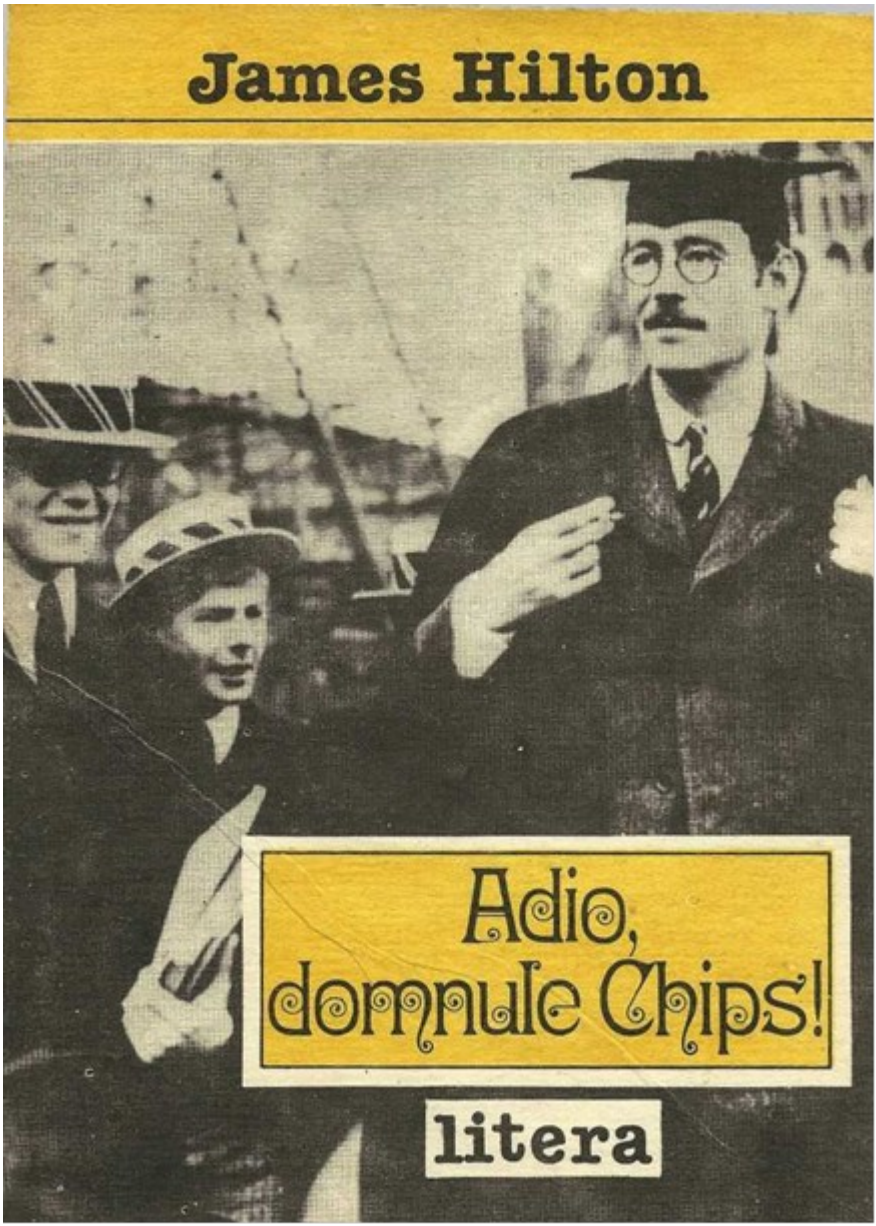

James Hilton
ADIO, DOMNULE CHIPS!

I

Când începi să înaintezi în vârstă (bineînţeles, fără să fii bolnav), ajungi uneori să te simţi toropit de somn şi ţi se pare că ceasurile se târăsc încete, întocmai ca o turmă moleşită de căldură, când trece în lungul unei lunci.

Tot aşa se întâmpla şi cu Chips, când trimestrul de toamnă se apropia de sfârşit şi zilele deveneau destul de scurte pentru a putea aprinde gazul înainte de a se face apelul. Ca orice comandant de vas, care toată viaţa a vânturat mările, Chips măsura şi astăzi timpul după semnele din trecut; îi venea de altfel foarte uşor, căci locuia la doamna Wickett, exact peste drum de şcoală. Apartamentul din casa ei îl ţinea de mai bine de zece ani, din ziua când în cele din urmă se hotărâse să renunţe la catedră; ori atât el însuşi cât şi proprietăreasa sa se orientau mai mult după ora din Brookfield, decât după meridianul din Greenwich.

— Doamnă Wickett, striga Chips pe neaşteptate şi cu glasul ascuţit care mai păstra încă o bună parte din vioiciunea de altă dată; te rog, dacă vrei, adu-mi ceaiul înainte de a începe pregătirea lecţiilor.

Când începi să înaintezi în vârstă, îţi face plăcere să te aşezi în apropierea focului, să bei o ceaşcă de ceai şi să asculţi clopoţelul şcolii sunând ora de masă, apelul, prepararea lecţiilor şi stingerea. După ultimul semnal de clopoţel, Chips întorcea întotdeauna pendula din perete, aşeza obrocul de metal în faţa focului, stingea robinetul de gaz şi lua un roman de aventuri din bibliotecă, pentru a citi, după ce se va întinde în pat. Numai rareori i se întâmpla să citească mai mult de o pagină, înainte de a fi cuprins de un somn repede şi liniştit, care pentru el era mai curând un fel de percepţiune intensificată în mod mistic, decât o trecere conştientă în altă lume.

Înaintase în vârstă (fireşte, fără să fi fost bolnav) şi, cum de fapt spunea şi doctorul Merivale, el nu suferea de nimica.

— Dragă prietene, eşti mai sănătos decât mine, spunea doctorul sorbindu-şi paharul de sherry, când venea tot din două în două săptămâni la el, ca să-l vadă. Ai trecut

demult vârsta când oamenii contractează bolile acelea îngrozitoare; dumneata faci parte dintre cei puţini cărora le este dat să moară de moarte firească. Bineînţeles, dacă în general se va întâmpla să mori vreodată. Eşti un tip extraordinar, aşa că nimeni n-ar putea afirma cu certitudine dacă vei muri sau nu.

Dar când se întâmpla ca Chips să răcească sau vânturile din răsărit începeau să sufle în largul landurilor, Merivale chema uneori pe doamna Wickett până în vestibul şi-i spunea cu glasul în şoaptă:

— Ai grijă de el, înţelegi! Are pieptul slăbit…

şi asta îi slăbeşte inima. În realitate nu suferă de nimica, e sănătos tun… doar cel mult *Anno Domini;* dar când stai să te gândeşti bine, dintre toate bolile, aceasta este cea mai îngrozitoare…

Anno Domini… da, pe Jupiter! Se născuse în anul 1848 şi-l duseseră la Expoziţie[1]pe vremea când nici nu se putea ţine tocmai bine în picioare… Iată un amănunt cu care nu se poate mândri multă lume! Dar afară de asta Chips era în stare să-şi aducă aminte de Brookfield de pe vremea lui Wetherby. Un adevărat fenomen! Pe vremea aceea Wetherby însuşi era om în vârstă – 1870 – lui îi venea uşor să-şi aducă aminte de această dată, din pricina războiului franco-prusian. Chips sosise la Brookfield după ce făcuse un an la Melbury, unde nu-i plăcuse, deoarece acolo fusese „scuturat” în mai multe rânduri. Dar şcoala din Brookfield o îndrăgise aproape de la prima vedere. Îşi mai aduce aminte şi acum de ziua când a vorbit pentru prima dată cu directorul… o zi însorită de iulie, plină de miresmele florilor şi de pocnetul maielor de pe terenul de cricket. Brookfield juca împotriva şcolii din Bamhurst şi unul din echipa acesteia, un băiat mic de statură şi spătos, reuşise să facă o strălucită serie de o sută. I se părea straniu că putea să-şi mai aducă atât de limpede aminte de acest amănunt. Wetherby se dovedise a fi un bărbat extrem de binevoitor şi de politicos; probabil tocmai în vremea aceea trebuie să fi fost bolnav, bietul de el, căci murise în

1 Expoziţia Universală din 1851.

timpul vacanţei de vară, înainte ca Chips să-şi înceapă activitatea primului trimestru.

În orice caz ei doi se cunoscuseră şi vorbiseră împreună. De multe ori, aşezat în apropierea focului, în casa doamnei Wickett, Chips se gândea: „Probabil sunt singurul om în toată lumea aceasta, care-şi mai aduce aminte atât de limpede de bătrânul Wetherby…” Limpede, da… căci îşi evoca de multe ori în minte ziua aceea de vară, cu razele ei de soare care tremurau prin praful adunat în cabinetul lui Wetherby.

— Dumneata eşti tânăr, domnule Chipping, şi Brookfield este o instituţie veche. Devotează-te şcolii din Brookfield cu tot entuziasmul şi Brookfield îţi va oferi ceva în schimb. Dar bagă de seamă: nu permite nimănui să-ţi facă farse. După câte ştiu eu… hâm… la Melbury dumneata nu ai prea excelat în domeniul păstrării disciplinei.

— Ca să fiu sincer, domnule director, n-am prea excelat.

— Nu face nimic, dumneata eşti în floarea tinereţii şi disciplina în mare măsură este o chestiune de experienţă. Aici ţi se vor oferi noi posibilităţi. Fii ferm, chiar de la început, căci aceasta este toată taina succesului în faţa elevilor.

Probabil a avut dreptate. Îşi mai aduce aminte şi astăzi de înspăimântătoarea încercare din ziua aceea, când intrase pentru prima dată în clasă, ca să-şi facă lecţiile; o după-amiază de septembrie, de acum o jumătate veac; sala cea mare era plină de barbari îndrăzneţi, gata să se repeadă asupra lui, ca asupra unei prăzi la care aveau dreptul. Toată tinereţea lui, cu obrazul rumen, cu gulerul foarte înalt şi barbete (o modă ciudată a bărbaţilor din epoca aceea) era la discreţia acestor cinci sute de ştrengari fără ruşine, pentru care ironiile la adresa noilor profesori erau un fel de artă, un sport pasionant şi un fel de tradiţie. Luaţi în parte, erau tineri foarte cumsecade, dar când erau în grupuri, deveneau fără milă şi fără cruţare. Îşi aducea aminte de liniştea imediată ce se făcuse, după ce se aşezase la catedră; de felul în care se

încruntase, pentru a-şi ascunde nervozitatea; de tic-tacul pendulei de pe peretele din dosul său şi de mirosul de cerneală şi vopsea; de razele însângerate ale soarelui care băteau oblic prin tăbliile burate ale ferestrelor. Cineva trânti capacul unui pupitru… repede, ca să nu-l bage de seamă; va trebui să-i ia pe nerăsuflate, ca să le dovedească imediat că de el nu-şi vor putea bate joc.

— Tu, cel de colo, din banca a cincea – tu, cel cu părul roşu – cum te cheamă?

— Colley, domnule profesor.

— Foarte bine, Colley, îmi vei copia în caiet o sută de rânduri.

După incidentul acesta nu s-a mai întâmplat niciun caz de dezordine. Reuşise să câştige prima victorie.

Cu ani de zile mai târziu, după ce ajunsese *alderman* al oraşului Londra, când primise titlul de baron şi avea o mulţime de demnităţi, Colley îl trimise şi pe fiul său (care era tot cu părul roşu) la Brookfield, aşa că Chips avu ocazia să-i spună:

— Colley, tatăl tău a fost primul băiat pe care am fost obligat să-l pedepsesc, chiar din prima zi când am venit aici, acum douăzeci şi cinci de ani: şi-a meritat pedeapsa şi astăzi o meriţi şi tu.

Cât de mulţumiţi râseseră toţi băieţii din clasă şi cât de mulţumit râsese şi Sir Richard, când în scrisoarea din duminica viitoare fiul său îi povesti ce s-a întâmplat la şcoală.

Şi la ani de zile după aceea, trecuseră foarte mulţi ani de la această întâmplare, se desfăşură o scenă şi mai reuşită: venise un alt Colley – fiul lui Colley care fusese fiul primului Colley. Şi Chips avu ocazia să-i spună, subliniindu-şi observaţiile cu câte un *hâm* care în timpul din urmă devenise pentru el un fel de obişnuinţă:

— Colley, dumneata – hâm – eşti un splendid exemplu al tradiţiilor moştenite – hâm – îmi aduc aminte de bunicul dumitale – hâm – că niciodată n-a putut să-i intre în cap ablativul absolut. Bunicul dumitale era puţin – hâm – mărginit. Tot aşa şi tatăl dumitale – hâm – îmi aduc aminte

de el… sta la pupitrul cel mai din fund, de lângă perete… dar nici el n-a fost cu nimic mai bun. Nu ştiu ce mă face să cred, dragă Colley – hâm –, că dumneata trebuie să fii cel mai prost din seria aceasta de omonimii.

Toată clasa se cutremurase de hohotele de râs ale elevilor.

Ce glumă reuşită, să îmbătrâneşti în felul acesta… dar în acelaşi timp dintr-un anumit punct de vedere, o glumă destul de tristă. Şi stând aşa în apropierea focului şi ascultând şuierul vântului de toamnă pe sub ferestrele care tremurau în cercevele, de multe ori valurile de veselie şi de tristeţe, ce se abăteau asupra lui, îl făceau să râdă cu hohote sau îl emoţionau până la lacrimi, aşa că doamna Wickett, când intra cu serviciul de ceai, nu ştia dacă a plâns sau a râs. Dar nici Chips însuşi nu ştia tocmai limpede.

II

De cealaltă parte a drumului, ascunsă de şirul ulmilor uriaşi, era clădirea şcolii din Brookfield, învelită în mantaua însângerată a vrejurilor de viţă, pişcate de bruma toamnei. Un grup de clădiri din secolul al XVIII-lea în mijlocul unui teren dreptunghiular, iar dincolo de acestea, hectare întregi de terenuri pentru sport; venea apoi micul orăşel învecinat şi, departe, câmpurile nemărginite, cu mlaştini şi turbă. Cum spusese Wetherby, Brookfield era o veche instituţie, fondată în timpul domniei reginei Elizabeta şi, în alte împrejurări, cu ceva mai mult noroc, ar fi putut deveni tot atât de celebră ca şi Harrow. Dar n-a avut acelaşi noroc; şcoala şi-a avut vicisitudinile ei, momente de înflorire şi decădere, devenind aproape inexistentă în anumite epoci, ca apoi să ajungă din nou aproape ilustră. În timpul unei astfel de epoci prospere, sub domnia regelui George întâiul, clădirea principală a fost refăcută şi la aceasta s-au adăugat numeroase clădiri laterale importante. Ceva mai târziu, în timpul războaielor napoleoniene, cam pe la mijlocul epocii victoriene, prestigiul şcolii decăzu din nou, atât ca număr al elevilor,

cât şi ca reputaţie.

Odată cu sosirea lui Wetherby, care s-a întâmplat în anul 1840, şcoala aceasta a început să devină în oarecare măsură din nou prosperă, dar de atunci încoace n-a mai reuşit să se ridice niciodată la gradul de instituţie de prim rang. Cu toate acestea era o şcoală bună, de mâna a doua. Era susţinută de câteva familii fruntaşe şi de pe băncile ei au ieşit numeroşi oameni care au jucat un rol în istoria ţării: preşedinţi de tribunal, membri ai Parlamentului, administratori în colonii, câţiva pairi şi episcopi. Totuşi majoritatea elevilor deveneau negustori, industriaşi sau liber-profesionişti, la care se adăuga un număr destul de mare de nobili rurali şi de preoţi.

Era un fel de şcoală, al cărei nume dacă-l pomeneai în faţa oamenilor cu slăbiciuni de snobism, se întâmpla de multe ori să-ţi spună, că li se pare c-au mai auzit vorbindu-se despre ea.

Dar dacă Brookfield n-ar fi fost o astfel de şcoală, probabil Chips nu ar fi fost primit, deoarece, nici din punct de vedere social şi nici din punct de vedere academic, Chips nu era decât cel mult respectabil, nefiind cu nimic mai capabil decât Brookfield însuşi.

La început a trebuit să mai treacă puţin timp, pentru ca să-şi poată da seama de acest amănunt. Nu pentru că ar fi fost din fire lăudăros şi nici închipuit, dar la vârsta de douăzeci de ani era şi el tot atât de ambiţios, ca orice alt tânăr de seama lui. Visul său fusese să devină director de şcoală sau cel puţin profesorul principal la o şcoală de primul rang, dar abia mai târziu, după numeroase încercări repetate şi tot atâtea înfrângeri, reuşi să înţeleagă că titlurile sale nu sunt de ajuns pentru a justifica astfel de ambiţii. De pildă titlul său universitar nu era dintre cele mai strălucite, iar capacitatea lui de a păstra disciplina între elevi, deşi era suficientă şi promitea să devină din ce în ce mai bună, nu era totuşi ceva pe care te-ai fi putut întemeia în orice împrejurare.

N-avea nici bani şi nici importante relaţii familiale, care ar fi putut să-i fie de folos în cariera sa.

Prin anul 1880, după ce petrecuse zece ani încheiaţi la şcoala din Brookfield, începu să-şi dea seama, că ar fi zadarnică orice încercare de a-şi îmbunătăţi soarta, cerându-şi transferarea în altă parte; dar tot cam în această perioadă în mintea lui îşi făcu loc gândul, că posibilitatea de a-şi păstra slujba, pe care o are, ar fi foarte mulţumitoare. La vârsta de patruzeci de ani reuşise să prindă rădăcini, se statornicise acolo unde se găsea şi era pe deplin mulţumit. Când împlini cincizeci, era decanul corpului profesoral. La şaizeci de ani, şcoala fiind sub conducerea unui director nou şi tânăr, el *era* însuşi Brookfield; invitatul de onoare la întâlnirile foştilor elevi ai şcolii, cel care avea ultimul cuvânt în toate chestiunile care priveau istoria şi tradiţiile şcolii din Brookfield. Şi, în ziua când împlini şaizeci şi cinci de ani, se retrase din slujbă şi administraţia şcolii îi ofer un cec, iar colegii îi dăruiră o pendulă şi un birou, şi se mută pe cealaltă parte a drumului, în casa doamnei Wickett. Făcuse o carieră onorabilă care se terminase cu bine; de trei ori *ura,* pentru bătrânul Chips, strigau toţi cei care luaseră parte la masa de sfârşit de an.

Fireşte, de trei ori *ura!* Nici nu s-ar fi putut altfel, dar trebuia să mai urmeze ceva, un epilog nebănuit, un fel de bisare, care se desfăşură în faţa unui auditoriu tragic.

III

Odaia pe care i-o închiriase doamna Wickett, era mică, dar confortabilă şi plină de lumină, de soare. Casa însăşi era urâtă ca înfăţişare şi pretenţioasă. Faptul acesta însă n-avea nicio importanţă, lui îi plăcea şi acesta era singurul amănunt care interesa, îi plăcea ca în zilele când temperatura era destul de blândă, să treacă drumul şi să cutreiere terenurile de sport şi să urmărească jocurile elevilor. Era mulţumit să le poată surâde şi să schimbe câteva cuvinte cu ei, când îi vedea că-şi scot cascheta în faţa lui. Plăcerea lui cea mai de seamă era să cunoască pe toţi noii veniţi şi să-i poftească la el la ceai, în timpul primului trimestru.

Comanda de fiecare dată un cozonac cu nuci şi cremă de căpşuni, de la cofetăria lui Redway din oraş, iar în timpul trimestrului de iarnă avea şi *crunipets*[2] – un maldăr întreg, pe o farfurie din apropierea căminului, copţi îmbelşugat în unt, aşa că cei mai de jos nu se mai vedeau din untul topit.

Invitaţii săi îl urmăreau întotdeauna înveseliţi, cum îşi pregăteşte singur ceaiul – scoţând cu multă grijă cu linguriţa frunzuliţele de diferite calităţi, din diferite cutii. Pe elevii aceştia noi îi întreba, din ce parte au venit şi dacă mai au şi alte rude la Brookfield. Avea grijă ca farfuriile din faţa lor să nu rămână niciodată goale şi, exact la orele cinci, după ce trecuse un ceas de la deschiderea şedinţei lor, se uita la pendula din perete şi le spunea:

— Ei bine – hâm – mi-a făcut foarte multă plăcere – hâm – că v-am putut primi astăzi în casa mea – hâm – dar îmi pare rău că nu mai puteţi întârzia…

Şi în pragul uşii le strângea mâna zâmbind şi-i lăsa să treacă drumul într-un suflet până la şcoală, unde începeau să vorbească despre el: „Ce om cumsecade, bătrânul Chips. În orice caz îţi oferă un ceai admirabil şi *ştii* dinainte clipa când ar prefera să te vadă plecat…”

La rândul său, Chips vorbea şi el despre ei cu doamna Wickett, când venea să adune ceştile de ceai şi ce mai rămânea pe masă:

— Am petrecut – hâm – un ceas foarte plăcut, doamnă Wickett. Tânărul Branksome îmi spune – hâm – că unchiul său este maiorul Collingwood, acelaşi Collingwood pe care l-am avut aici – hâm – mi se pare… în nouă sute doi. Doamne Sfinte, îmi aduc foarte bine aminte de tânărul Collingwood. Într-un rând i-am tras o bătaie zdravănă, din cauză că se urcase pe acoperişul sălii de gimnastică… pentru a lua o minge care se oprise în jgheabul streaşinii. Putea – hâm – prostul – să-şi rupă gâtul. Îţi mai aduci aminte de el, doamnă Wickett? Cred că asta s-a întâmplat după sosirea dumitale la această şcoală.

Înainte de a aduna ceva economii, doamna Wickett

2 papanaşi.

fusese în slujba şcolii, unde avea însărcinarea să poarte grija rufăriei.

— Da, l-am cunoscut, domnule. Faţă de mine s-a purtat întotdeauna cam cu prea multă îndrăzneală, dar cu toate acestea n-am avut împreună niciun schimb de vorbe grele. Doar că era cam îndrăzneţ, dar încolo n-aş putea spune despre el c-a fost băiat rău. Copiii de felul lui nu sunt niciodată răi. Nu cumva, domnule, este acelaşi care a obţinut medalia de război?

— Da, medalia D.O.S.[3]

— Mai aveţi nevoie de ceva, domnule?

— Deocamdată n-am – hâm – până la ceasul când va începe slujba de vecernie. A fost ucis – în Egipt… mi se pare… Da, după terminarea slujbei – hâm – vei putea să-mi aduci de cină.

— Foarte bine, domnule.

Viaţa pe care o ducea în casa doamnei Wickett era o existenţă plăcută şi liniştită. Nu avea niciun fel de griji; pensia îi era de ajuns şi afară de asta mai avea şi ceva bani puşi de o parte. Putea să-şi permită tot ce dorea.

Camera lui era simplu mobilată şi cu gustul specific pentru un profesor. Avea câteva rafturi de cărţi şi câteva trofee sportive; consola căminului era plină de cărţi poştale ilustrate şi de fotografii, cu dedicaţii de la elevi şi oameni intraţi în viaţă; avea un vechi şi uzat covor persan şi fotolii mari şi confortabile; pe perete atârnau gravuri care reprezentau Acropole şi Forul. Aproape toate aceste lucruri le adusese din vechea lui cameră de profesor burlac, pe care o avusese în localul şcoli. Volumele, în majoritatea lor, erau operele autorilor clasici, căci el predase studiul limbilor clasice; dar avea şi o colecţie de cărţi de istorie şi de literatură. Pe raftul cel mai de jos mai avea şi un măldar de romane de aventuri şi poliţiste, în ediţii populare. Lui Chips îi plăceau cărţile acestea. Uneori lua câte un volum de al lui Virgil sau al lui Xenofon, citea câteva minute, ca apoi să revină numaidecât la doctorul

3 Decoraţie pentru Serviciul credincios.

Thomdyke sau la Comisarul French[4].

Cu toate că petrecuse ani îndelungaţi la catedră, nu era totuşi un cunoscător profund al clasicismului; pentru el limbile latină şi greacă erau mai curând limbi moarte, decât mijloace de comunicare între popoare care au putut să existe vreodată, dar din care totuşi orice englez cult este obligat să cunoască anumite citate. Îi plăceau articolele de fond publicate de ziarul *Times* în care se făcea aluzie la texte pe care le cunoştea şi el; a face parte dintre cei puţini şi aleşi – al căror număr mergea descrescând – care înţelegeau aceste aluzii, reprezenta pentru el un fel de secret care egala secretele masoneriei; după părerea lui acesta este principalul avantaj ce ţi-l poate oferi educaţia clasică.

Acesta era felul de viaţă pe care-l ducea în casa doamnei Wickett, cu plăcerea calmă ce i-o puteau oferi lectura şi conversaţiile pline de amintiri, un moşneag cu părul alb, puţin rărit pe creştet, dar încă destul de vioi pentru vârsta lui, care-şi bea ceaiul, primea vizitatori şi se ocupa de corectura viitoarei ediţii a Anuarului Şcolii din Brookfield, care trimitea din când în când câte o scrisoare – cu scrisul asemenea unor picioruşe de muscă – dar cu toate acestea destul de citeţ. În casa lui primea la ceai pe noii profesori, dar şi pe noii elevi. La începutul trimestrului de toamnă veniseră doi profesori noi, şi plecând de la el, după vizita pe care i-o făcuseră, unul dintre aceştia declară:

— Ce zici, moşneagul acesta este o personalitate ciudată, nu-i aşa? Ai băgat de seamă cu câtă meticulozitate amesteca ceaiul – prototipul omului burlac, dacă de fapt acest specimen ar exista şi în realitate.

Dar, amănunt straniu: afirmaţia aceasta era pe de-a-ntregul inexactă. Chips nu era câtuşi de puţin burlac. Se căsătorise şi el, dar asta se întâmplase atât de demult, încât între membrii corpului profesoral din Brookfield nu mai exista nimeni care să-şi fi adus aminte de soţia lui.

---

4 Erou de romane poliţiste.

IV

Copleşit de căldura focului din vatră şi de aroma plăcută a ceaiului, stolurile amintirilor nenumărate din alte vremuri începeau să învie din trecut şi să se repeadă de-a valma spre ei. Era primăvară… primăvara anului 1896. Împlinise patruzeci şi opt de ani, o vârstă la care începi să te gândeşti că niciodată nu-ţi vei mai schimba obiceiurile. Fusese de curând numit profesor supraveghetor; cu ajutorul slujbei acesteia şi a lecţiilor lui de limbi clasice, îşi organizase un colţişor de existenţă plăcută şi plină de activitate.

În timpul vacanţei de vară, plecă împreună cu colegul său Rowden în regiunea lacurilor. Timp de o săptămână se plimbaseră pe jos în toate părţile şi făcură ascensiuni, până în ziua când Rowden trebui să plece, din cauza unor obligaţiuni familiale. Chips rămase singur, ca să-şi petreacă vacanţa într-o fermă de ţară, unde era în pensiune. Într-una din zile, urcându-se pe *Great Gable,* văzu o fată care făcea semne disperate de pe un colţ de stâncă ce i se părea primejdios. Închipuindu-şi despre ea că trebuie să fie expusă la vreo primejdie, se grăbi să meargă în ajutorul ei, dar urcând la deal, lunecă pe coasta muntelui şi-şi scrânti un picior din gleznă. Constată după aceea că fata nu fusese expusă nici unei primejdii şi că făcuse semne unei prietene care se găsea ceva mai jos pe coasta muntelui, într-un loc unde: el nu o putea vedea; mai constată că era o foarte bună alpinistă, chiar mai bună decât el însuşi, deşi era obişnuit cu potecile de munte. Astfel Chips trebui să se împace cu rolul de salvat, în loc de salvator, deşi nu se simţise ispitit din cale-afară de niciunul dintre aceste roluri.

De fapt, dacă s-ar fi întâmplat să-l întrebi anume, ţi-ar fi răspuns că pe el nu-l interesează femeile; nu se simţea niciodată sigur de sine şi nici în largul lui, când sta de vorbă cu ele; şi fiinţa aceea monstruoasă căreia îi ziceau *Femeia Modernă* şi despre care începuse să se vorbească prin anii nouăzeci, îl umplea de-a dreptul de groază. El era

un om liniştit şi plin de respect faţă de tradiţii, iar lumea aşa cum şi-o închipuia el din adăpostul fericit ce i-l oferea şcoala din Brookfield, i se părea plină de inovaţii de prost gust. În lumea aceasta îşi mai făcuse loc şi un individ cu numele Bernard Shaw care vântura cele mai stranii şi mai îndrăzneţe idei; mai apăruse şi Ibsen cu tulburătoarele lui piese de teatru; veni apoi nebunia colectivă a bicicletei care făcea ravagii atât între bărbaţi cât şi între femei. Chips nu era de acord cu niciuna dintre aceste inovaţii moderne şi nici cu libertăţile ce şi le permitea noua generaţie. În mod neclar era convins, deşi nu-şi formulase niciodată această convingere în cuvinte, că femeile distinse sunt fiinţe slabe, timide şi delicate şi că bărbaţii distinşi trebuie să le trateze cu politeţe şi cu o uşoară superioritate cavalerească. Prin urmare nu se aşteptase ca tocmai pe *Great Gable* să întâlnească o femeie, dar, de vreme ce întâlnise una, care părea că ar avea nevoie de ajutorul său masculin, situaţia părea cu atât mai îngrozitoare, rolurile fiind acum inversate şi fiind obligată să-l ajute ea pe el. Căci de fapt îl ajutaseră atât ea, cât şi prietena ei. Aproape nu mai era în stare să umble şi fu o sarcină destul de grea pentru ele, să-l coboare în lungul potecii de pe marginea prăpastiei, până la Washdale.

O chema Katherine Bridges; avea douăzeci şi cinci de ani – prin urmare era destul de tânără, pentru a putea să fie fiica lui Chips. Avea ochi albaştri strălucitori, obrajii arşi de soare şi părul blond deschis îi cădea în inele. Stătea şi ea la o fermă, unde venise să-şi petreacă vacanţa împreună cu o prietenă, şi considerându-se responsabilă de accidentul lui Chips, venea în fiecare zi cu bicicleta pe marginea lacului, până la casa în care zăcea bărbatul acesta liniştit, de vârstă mijlocie şi cu înfăţişare gravă.

Aşa şi-l închipuise ea la început. Cât despre el, văzând-o că umblă cu bicicleta şi că nu se sfieşte să viziteze singură pe un bărbat care zace în odaia unei case de ţară, se întreba în mod nu tocmai limpede, unde va ajunge lumea cu astfel de purtări. Fiind imobilizat din cauza piciorului scrântit, era cu totul la discreţia ei şi avu

foarte curând ocazia să-şi dea seama câtă nevoie avea de prezenţa acestei fete.

De profesie era guvernantă, deocamdată fără slujbă, dar avea ceva economii; citea şi admira pe Ibsen; era de părere că fetele ar trebui admise în Universitate; afară de asta era convinsă că femeilor trebuie să li se acorde drept de vot. În domeniul politic avea idei radicale şi se entuziasma de ideile unor oameni ca Bernard Shaw şi William Morris. Toate ideile şi convingerile acestea le împărtăşi lui Chips, în timpul după-amiezilor acelora de vară pe care le petrecură împreună la Washdale Head, iar el, neavând capacitatea ripostei spontane, la început îşi zise că nu merită osteneala să o contrazică.

Prietena cu care-şi făcea vacanţa se întoarse acasă, dar ea mai rămase. „Ce-ai putea face cu o femeie de felul acesteia”, se întreba Chips. Din când în când apuca, şchiopătând şi sprijinit în două cârje, în lungul cărării care-l ducea până la bisericuţa din sat. Lipită de peretele bisericii era o bancă de piatră, unde te puteai odihni, în faţă cu soarele şi măreţia verde-arămie de pe *Gable,* ascultând vorbăria – Sfinte Atotputernice, aici nu mai avea încotro şi trebui să recunoască şi Chips că aşa este – unei fete foarte frumoase.

Până acum nu cunoscuse încă pe nimeni care s-ar fi putut asemăna cu ea. Îşi închipuise întotdeauna că noul tip al aşa-zisei „femei moderne” i se va părea respingător; dar iată că monstrul acesta era acum aici lângă el şi-l determina pur şi simplu să aştepte cu nerăbdare să-i vadă bicicleta apărând în lungul drumului de pe marginea lacului. Dar nici ea nu întâlnise până acum niciodată un bărbat ca *el.* Îşi închipuise mereu, că bărbaţii de vârstă mijlocie care citesc ziarul *Times* şi condamnă tot ce este modern, trebuie să fie nişte ursuzi nesuferiţi; dar iată că omul acesta i-a ieşit în cale şi începe s-o intereseze şi să-i reţină atenţia mai mult decât tinerii de seama ei. La început îi fusese simpatic, deoarece vedea că e foarte greu să te apropii de sufletul lui, pentru că era blând şi bun, pentru că ideile lui datau de pe vremea – pe de-a-ntregul

imposibilă – reprezentată de anii „şaptezeci”, „optzeci” sau chiar mult mai de demult, dar cu toate acestea erau profund sincere; şi pentru că… pentru că avea ochi căprui şi părea fermecător, când încerca să zâmbească.

— Evident, îţi voi zice şi eu Chips, îi spusese ea în ziua când aflase că aceasta este porecla lui la şcoală.

Nu trecu mai mult de o săptămână şi erau îndrăgostiţi până peste cap unul de altul; înainte ca Chips să fi fost în stare să umble fără baston se considerau logodiţi şi… se căsătoriră la Londra, cu o săptămână înainte de începerea trimestrului de toamnă.

V

Când Chips, după ce visa ceasuri întregi în odăiţa din casa doamnei Wickett, îşi aducea aminte de această epocă, pleca ochii şi-şi examina picioarele, întrebându-se, care dintre ele i-a făcut acest serviciu atât de mare.

Întâmplarea aceasta banală, care fusese punctul de plecare pentru atâtea evenimente importante, era singura chestiune de ale cărei amănunte nu era în stare să-şi mai aducă aminte. Dar i se părea că vede şi acuma piscurile măreţe ale muntelui *Gable* (din ziua aceea nu mai vizitase niciodată regiunea lacurilor) şi prăpăstiile cenuşii din Washwater de sub Serees; i se părea că simte în nări mirosul reavăn al aerului spălat de ploile torenţiale şi că urcă din nou poteca ce şerpuieşte ca o panglică pe coastele trecătoarei Sty Head. Amintirea acestor zile de fericire încântătoare îi stăruia atât de limpede în amintire, cu plimbările ce le făceau pe înserat, pe marginea lacului, cu glasul limpede al Katherinei şi gâlgâitul râsului ei mulţumit. Ea fusese întotdeauna o fiinţă extrem de fericită. Erau amândoi atât de extaziaţi de planurile lor de viitor, dar când vorbeau despre planurile lor, el părea întotdeauna grav şi puţin înspăimântat. Fireşte, nimic nu se împotrivea instalării ei la Brookfield, căci mai erau şi alţi profesori interni care erau căsătoriţi, iar ea îi spusese că-i plac copiii şi că i-ar face plăcere să trăiască printre ei.

— O, Chips, sunt atât de fericită, că eşti aşa cum eşti.

Mă temusem grozav, să nu fii avocat sau agent de schimb sau dentist sau un mare negustor de bumbac din Manchester. Vreau să spun că spaima aceasta m-a încercat în ziua când te-am cunoscut. Cariera de profesor este cu totul altceva, mult mai important, nu eşti de aceeaşi părere? Închipuie-ţi, să îndrepţi paşii celor mici care vor creşte şi vor însemna ceva în lume…

Chips îi spunea, că el nu s-a gândit până acuma la cariera sa din acest punct de vedere sau, în orice caz, nu s-a gândit de prea multe ori. Îşi dădea toată silinţa, ca să-şi facă datoria în mod cât mai desăvârşit; atât este tot ce se poate cere cuiva, indiferent de slujba pe care ar avea-o.

— Da, Chips, sigur că da. Eu te iubesc tocmai pentru că tu faci afirmaţii atât de simple şi de fireşti, ca aceasta de acuma.

Pe urmă, într-o dimineaţă – o altă amintire tot atât de limpede ca şi o piatră preţioasă – fusese apucat de un irezistibil îndemn de a se înjosi, nu numai pe el, ci şi tot ce făcea. Începu să-i vorbească despre titlurile lui universitare mediocre, despre nemulţumirile ce le avea din când în când, din cauza disciplinei, despre certitudinea că nu va reuşi niciodată să fie avansat şi despre lipsa lui totală de orice calitate ce i-ar da dreptul să se căsătorească cu o fată tânără şi plină de visuri. Dar drept concluzie, după ce terminase, fata a început să râdă de ceea ce-i spusese el.

Părinţii ei nu mai trăiau şi înainte de căsătorie se instală în casa unei mătuşi a ei care locuia la Ealing. În seara din ajunul căsătoriei lor, când Chips plecă, pentru a se întoarce la hotel, Katherine îi spuse cu prefăcută gravitate:

— Acesta este un eveniment unic, înţelegi – această ultimă despărţire a noastră. Mă simt aproape ca un elev, care intră pentru prima dată în clasa ta. Nu înspăimântată, te rog să mă crezi… dar astăzi îmi simt toată fiinţa îmbibată de un profund respect. Ce zici, să-ţi spun, „domnule” – sau ar fi mai bine „domnule Chips?” Cred că domnule Chips… În cazul acesta, la revedere – la revedere,

domnule Chips…

(Un hansom[5] se aude venind în trap uşor în lungul străzii; flacăra verde de lumină a becurilor de gaz tremură în ochiurile de apă de pe trotuarul umed; vânzătorii de ziare aleargă strigând ceva în legătură cu Africa; Sherlock Holmes în Baker Street).

— La revedere, domnule Chips!

VI

Veni după aceea o epocă atât de fericită, încât lui Chips: – când multă vreme mai târziu îşi aducea aminte – nu-i venea să creadă, că o astfel de fericire ar fi putut să existe înainte sau după aceea, deoarece căsătoria sa fusese un succes triumfal. Katherine cuceri şcoala din Brookfield, cum îl cucerise şi pe Chips; era extrem de simpatizată, atât de elevi, cât şi de profesori. Până şi soţiile profesorilor – care la început păreau că nu pot să reziste ispitei de a fi geloase, faţă de o femeie atât de tânără şi de încântătoare – nu fură în stare să se împotrivească vreme prea îndelungată farmecelor ei.

Dar partea cea mai importantă era schimbarea provocată de această căsătorie în temperamentul lui Chips. Înainte de căsătorie fusese un om rece şi indiferent, în general simpatizat şi binevăzut de cei de la Brookfield, dar în niciun caz o personalitate care să se bucure de popularitate deosebită şi nici să trezească simpatii adânci în calea lui.

Trecuse mai bine de un sfert de veac, de când era la Brookfield, prin urmare o vreme tocmai de ajuns pentru a-şi face reputaţia de om cumsecade şi muncitor, dar în acelaşi timp era prea de mult la această şcoală, pentru ca cineva să-şi mai poată închipui despre el, că va deveni ceva mai mult decât ceea ce era acum. În realitate începuse să se împace cu viaţa calmă de pedagog care este de fapt prăpastia cea mai întunecoasă şi cea mai tragică a carierei de profesor; făcând ani de-a rândul şi fără întrerupere aceleaşi lecţii, profesiunea de profesor deveni pentru el un

5 Cupeu, cu un singur cal între hulube.

fel de obicei, în care se împleteau celelalte îndeletniciri ale vieţii sale, cu un calm pe de-a-ntregul înşelător. Muncea din greu şi era conştiincios – era un fel de mecanism care făcea servicii, funcţiona mulţumitor, inspira încredere, cu un cuvânt un fel de mecanism care-ţi da de toate, în afară de inspiraţie.

Pe urmă în viaţa lui apăru această minunată femeie, la prezenţa căreia nu se aşteptase nimeni şi cu atât mai puţin Chips însuşi. Reuşi să facă din el un om nou din toate punctele de vedere, deşi în realitate această noutate nu reprezenta altceva, decât trezirea la viaţă a unor calităţi ale lui care erau vechi, dar stăteau întemniţate şi nebănuite în adâncul sufletului său. Ochii lui Chips începură să strălucească din nou, inteligenţa lui care era destul de corespunzătoare, chiar dacă nu era deosebită, începu să se hazardeze în sfere mult mai înalte. Principala lui calitate, pe care o posedase întotdeauna, anume simţul acut al umorului, începu să se manifeste cu o bogăţie neaşteptată, căreia vârsta lui îi atribuia acum un fel de maturitate. Se simţi cuprins de o vigoare nouă şi neaşteptată; simţul său pentru disciplină se îmbunătăţi în aşa măsură, încât dintr-un anumit punct de vedere putu să devină mai puţin sever, mai puţin rigid şi deci mai iubit de elevii săi.

La început când venise la Brookfield, scopul urmărit de el fusese să fie iubit, respectat şi ascultat – dar mai presus de orice, ascultat. Supunerea elevilor şi-o asigurase chiar de la început şi onoarea îi fusese acordată, dar dragostea elevilor îi veni abia acum, dragostea spontană şi caracteristică a elevilor, faţă de un om bun, fără a fi moale, faţă de unul care-i înţelegea îndeajuns, dar nu din cale afară, şi a cărui fericire personală era strâns legată de fericirea lor proprie.

Începu să facă mici glume, în genul celor care le plac elevilor, aluzii mnemotehnice şi jocuri de cuvinte care-i făceau să râdă şi în acelaşi timp le fixau ceva în mod definitiv în amintire. Astfel una dintre glumele lui nu întârzia niciodată să-şi facă efectul, deşi nu era altceva

decât un exemplu ales dintre multe altele.

De fiecare dată când ajungea cu istoria romanilor la capitolul privitor la *Lex Canleia,* legea care permitea patricienilor să se căsătorească cu femei din familii de plebei, Chips avea obiceiul să le spună întotdeauna: „Prin urmare, înţelegeţi, când domnişoara *Plebs* ţinea să se căsătorească cu domnul *Patrician* şi el îi răspundea că nu se poate, ea probabil îi riposta: «Ba da, se poate, mincinosule!» Şi clasa răsuna de hohotele elevilor[6].

Kathie contribui şi ea la lărgirea orizonturilor şi a părerilor lui Chips, determinându-l să vadă ceva mai departe decât acoperişurile şi turnurile din Brookfield, astfel că începu să se gândească la patria sa, ca la o ţară mare şi importantă pentru care Brookfield nu era altceva decât un simplu tributar. Inteligenţa ei era mult mai vioaie şi mai spontană decât a lui, aşa că nu se simţea în stare să-i combată ideile, nici chiar atunci când nu era de acord cu părerile pe care le susţinea; astfel el continuă să rămână conservator din convingere, în domeniul politic, deşi ideile profesate de ea erau radical socialiste. Dar chiar în cazurile când nu era de acord cu vederile ei, totuşi le absorbea, astfel că idealismul juvenil al Katherinei acţiona asupra maturităţii lui, rezultând un amestec plin de blândeţe şi înţelepciune.

Uneori reuşea să-l convingă în întregime. Astfel de pildă, Brookfield întreţinea o şcoală într-o suburbie din partea de răsărit a Londrei, pentru care elevii şi părinţii elevilor contribuiau cu însemnate sume de bani, dar numai rareori cu prezenţa lor personală. Katherine fu cea care se gândi să invite echipa acestei şcoli, ca să joace un meci de fotbal cu echipa de „unsprezece” a celor din Brookfield. Ideea era atât de revoluţionară, încât ar fi fost imposibil să supravieţuiască, chiar din primul moment când fusese emisă, dacă s-ar fi întâmplat să nu plece de la ea. Să introduci un grup de copii de mahala pe terenurile

6 Textul original: *You can, you Har,* în conformitate cu fonetica limbii engleze se pronunţă *căniulaia,* deci destul de aproape de *Canuleia.*

sportive, destinate copiilor din clasele sociale superioare, însemna să pui în discuţie tot felul de probleme pe care ar fi fost preferabil să le laşi aşa cum sunt.

Întregul corp profesoral se declară împotriva acestei idei, iar şcoala, dacă i s-ar fi cerut şi ei părerea, probabil ar fi fost şi ea împotriva unei astfel de eventualităţi. Cu toţii erau convinşi că băieţii din Londra trebuie să fie nişte netrebnici sau că nu se vor simţi în largul lor în societatea celor de la Brook field; în orice caz se aşteptau să se întâmple „incidente", astfel că toată lumea se va simţi nemulţumită şi speriată. Cu toate acestea Katherine stărui în ideea ei.

— Ascultă Chips, spunea ea, crede-mă, colegii tăi n-au dreptate, căci dreptatea este de partea mea. Ochii mei sunt îndreptaţi spre viitor, ai lor şi ai tăi se întorc spre trecut. Anglia nu va continua să rămână pentru totdeauna împărţită între militari şi casta nobililor. Afară de asta trebuie să ştii că pentru Anglia băieţii aceştia din clasele de jos sunt tot atât de importanţi, ca şi băieţii care frecventează şcoala din Brookfield. Va trebui, dragul meu Chips, să-i primiţi aici. Nu se poate să te simţi cu conştiinţa împăcată, numai pentru că le semnezi un cec de câteva guinee, ca apoi să-i ţii la distanţă. Dar în afară de asta sunt şi ei tot atât de mândri de Brookfield ca şi tine. Peste câţiva ani s-ar putea foarte bine, ca băieţii din categoria acestora să devină şi ei elevi ai acestei şcoli… în orice caz în număr foarte redus. Şi de ce să nu devină? De ce, niciodată? Dragă Chips, nu uita că acum trăim în anul o mie opt sute *nouăzeci* şi şapte, nu în *şaizeci* şi şapte, pe vremea când tu erai la Cambridge. Pe vremea aceea aveai ideile tale bine întemeiate şi multe dintre ele erau foarte sănătoase. Dar astăzi câteva dintre ideile acestea – nu prea multe la număr, dragă Chips – au nevoie să fie revizuite…

Rămase foarte mirată, când constată că Chips cedează stăruinţelor ei şi devine cu totul pe neaşteptate apărătorul propunerii făcute de ea; schimbarea lui de atitudine fu atât de completă, încât profesorii – luaţi pe nepregătite – consimţiră să facă această primejdioasă

experienţă. Elevii şcolii *Poplar* sosiră într-o sâmbătă după-amiază, jucară o partidă de fotbal cu a doua echipă din Brookfield, fură bătuţi în mod onorabil cu şapte contra cinci şi ceva mai târziu luară un ceai consistent, împreună cu echipa învingătoare în sala cea mare de mese. După ce se ridicară de la masă, fură prezentaţi directorului care-i conduse să viziteze localul şcolii şi, pe înserate, Chips îi însoţi la gară.

Întâlnirea se desfăşurase în cele mai bune condiţii, fără niciun fel de incident şi era cert că vizitatorii duceau cu ei o amintire tot atât de plăcută, ca şi cea pe care o lăsaseră în urma lor.

Mai duceau şi amintirea unei încântătoare femei care venise să-i vadă şi să stea de vorbă cu ei, după terminarea jocului, căci, cu mulţi ani mai târziu – asta se întâmplase în timpul războiului – un soldat concentrat într-o importantă tabără militară din apropiere de Brookfield a venit să-l vadă pe Chips şi i-a spus că el este unul dintre elevii de la *Poplar* care făcuse parte din echipa de pomină. Chips i-a oferit un ceai şi a stat cu el de vorbă, iar la plecare, când şi-au dat mâna, soldatul l-a întrebat:

— Dar doamna ce mai face, domnule profesor? Îmi aduc foarte bine aminte de ea!

— Serios? întrebă Chips mirat. Îţi mai aduci aminte de ea?

— Sigur că da. Cred că toată lumea îşi aduce aminte.

— Nu-şi mai aduce aminte nimeni, dragul meu, răspunse Chips. Cel puţin aici, nimeni nu-şi mai aduce aminte. Elevii vin şi pleacă, chipurile se împrospătează mereu şi amintirile nu durează. Nici profesorii nu se întâmplă întotdeauna să rămână în mod definitiv la această şcoală. De anul trecut, de când bătrânul Bribble s-a retras la pensie – acesta a fost servitorul şcolii – nu a mai rămas nimeni la Brookfield care să fi avut ocazia să cunoască pe soţia mea. Trebuie să ştii că ea a murit, la mai puţin de un an după vizita dumneavoastră la Brookfield. Asta s-a întâmplat în anul o mie opt sute nouăzeci şi opt.

— Vă rog să mă credeţi, domnule profesor, îmi pare

foarte rău, să aud aşa ceva. În orice caz mai sunt doi sau trei dintre colegii mei, care-şi aduc foarte bine aminte de soţia dumneavoastră, deşi n-au văzut-o decât o singură dată, cu ocazia vizitei. Da, noi ne aducem aminte foarte bine, de soţia dumneavoastră.

— Sunt extrem de mulţumit… Ziua aceea a fost o zi admirabilă pentru noi toţi – şi tot aşa a fost şi partida pe care aţi jucat-o.

— Cea mai frumoasă dintre toate zilele vieţii mele. Vă rog să mă credeţi, aş prefera s-o mai pot retrăi o dată, în loc să trăiesc pe cele care m-aşteaptă. Mâine plec spre Franţa.

Cam la o lună după aceea Chips află că soldatul a fost omorât la Passchendaele.

VII

Aceasta era situaţia: un colţişor cald şi plin de lumină din viaţa lui, pe deasupra căruia tremura o adiere de nenumărate amintiri. Odată cu înserarea, când clopoţelul suna apelul, amintirile acestea veneau în stoluri şi umpleau odăiţa lui din casa doamnei Wickett – Katherine trecând în lungul coridoarelor acoperite cu lespezi ale şcolii; râzând împreună cu el de o greşeală grosolană, descoperită în caietul de compoziţii pe care-l corecta; cântând partitura de violoncel într-un terţet de Mozart la concertul elevilor – cu braţul alb de spumă fugind în lungul gâtului cafeniu şi lustruit al instrumentului. Era o bună instrumentistă şi o distinsă muziciană. Pe urmă Katherine învelită în blană şi cu manşon, asistând la campionatele din luna decembrie; Katherine la serbarea câmpenească ce urma după distribuirea premiilor pentru retorică; Katherine exprimându-şi părerea în legătură cu micile probleme ce se puneau. Păreri foarte la locul lor – pe care chiar dacă nu le urma întotdeauna, totuşi ar fi fost imposibil să nu exercite o influenţă asupra lui.

— Chips dragă, dacă aş fi eu în locul tău, le-aş trece cu vederea. La urma urmelor nu este un caz prea grav.

— Ştiu, tocmai de aceea mi-ar face şi mie plăcere să

trec cu buretele peste ceea ce s-a întâmplat, dar mă tem că dacă-i voi ierta, vor începe din nou.

— Încearcă şi vorbeşte-le cu toată sinceritatea; de ce să nu le dai ocazia să se îndrepte, fără să-i mai pedepseşti.

— Nu este exclus să-ţi urmez sfatul.

Erau uneori şi cazuri mult mai grave.

— Trebuie să ştii Chips, că dacă stai să te gândeşti bine, procedeul acesta de a ţine aici sute de copii, întemniţaţi între zidurile şcolii este o faptă împotriva naturii. Prin urmare dacă se întâmplă câte ceva ce n-ar trebui să se întâmple, nu ţi se pare că nu e just să vă repeziţi la ei, ca şi când ar fi vinovaţi de faptul că sunt aici?

— De aşa ceva, Kathie, eu n-am habar, dar ştiu că în interesul tuturor a suntem obligaţi să procedăm cu cea mai mare severitate faţă de astfel de incidente. O singură oaie râioasă este de ajuns ca să contamineze toată turma.

— După ce ea însăşi a fost cea care a contaminat, ca să nu mergem mai departe. Căci la urma urmelor probabil aşa s-a întâmplat, ce zici?

— Se poate, n-avem ce-i face. În orice caz eu sunt convins că Brookfield este o şcoală mai bună decât multe altele. Prin urmare iată un motiv în plus, ca s-o păstrăm aşa cum este.

— Dar cu băiatul acesta, ce ai de gând să faci… vrei să-l elimini?

— Probabil directorul îl va elimina, dacă-i voi spune ce s-a întâmplat.

— Şi vrei să-i spui directorului?

— Cred că este datoria mea.

— Nu s-ar putea să te mai gândeşti puţin… să mai vorbeşti odată cu elevul… să încerci să afli… cum s-au întâmplat lucrurile la început… căci la urma urmelor – abstracţie făcând de incidentul acesta – nu eşti de părere că este un băiat foarte cumsecade?

— O, este un băiat împotriva căruia nu am niciun motiv să mă plâng.

— Prin urmare, dragă Chips, nu eşti de părere că *trebuie* să existe şi un alt mijloc pentru îndreptarea

răului…

Şi aşa mai departe. Cam o dată la zece cazuri Chips rămânea inflexibil şi nu se lăsa convins. Dar ulterior, cel puţin pentru jumătate din aceste cazuri excepţionale, îi părea rău că n-a primit sfatul ei. Şi la ani de zile după aceea, de fiecare dată când avea dificultăţi cu câte un băiat, se simţea întotdeauna îmbunat de valul amintirilor ce începeau să roiască împrejurul său; băiatul sta în picioare în faţa lui şi aştepta să-i pronunţe pedeapsa, dar dacă s-ar fi întâmplat să fie cât de puţin observator, ar fi băgat de seamă că în ochii căprui ai lui Chipps se aprinde o luminiţă care-i spunea că totul este în perfectă regulă. Dar de unde ar fi putut el să bănuiască în clipele acelea de spaimă, că Chips se gândeşte tocmai acum la un alt incident similar, care s-a petrecut cu mult înainte de a se naşte el şi că Chips îşi zice: Auzi pungaşul; să fiu al naibii dacă pot găsi vreun motiv ca să-i iert, dar sunt sigur că *ea,* dacă ar mai trăi, ar descoperi numaidecât unul!

Dar nici ea nu stăruia întotdeauna să fie indulgent. Rareori stăruia chiar să fie sever, tocmai atunci când el ar fi fost dispus să ierte:

— Chips, mie nu-mi place genul acesta de elevi. Prea pare încăpăţânat şi sigur de sine. Se vede cât de colo că încearcă anume să-şi facă de cap, prin urmare nu e niciun motiv să-i fereşti de nemulţumirile ce trebuie să urmeze după astfel de abuzuri.

Ce cortegiu nesfârşit de amintiri, îngropate adânc în negura trecutului, probleme care odinioară fuseseră urgente, discuţii care fuseseră animate, anecdote care puteau să aibă haz, numai din pricină că-ţi mai puteai aduce aminte de hazul pe care l-au avut odinioară. Există oare vreo emoţie omenească care să aibă cu adevărat importanţă, chiar după ce urmele ei s-au destrămat din amintirea celor care le-au cunoscut? Ori dacă acesta este adevărul, gândiţi-vă câte episoade stăruiau în amintirea lui, ca în cel din urmă refugiu ce le-a mai rămas, înainte de destrămarea lor definitivă! Faţă de acestea trebuia să procedeze cu îngăduinţă, să le păstreze în amintire ca pe

un tezaur de preţ, înainte de somnul lor lung şi fără trezire. De pildă chestiunea aceea cu demisia lui Archer… ciudată întâmplare a mai fost şi asta! Pe urmă întâmplarea aceea caraghioasă cu şobolanul pe care Dunster îl băgase în orgă, în timpul cât bătrânul Ogilvie îşi ţinea lecţia de muzică. Ogilvie murise de mult şi Dunster se înecase în timpul bătăliei de la Yutlanda; toţi ceilalţi care au fost martorii acestui incident sau care au auzit vorbindu-se despre el, probabil majoritatea, l-au uitat. Tot aşa s-a întâmplat şi cu alte incidente care s-au desfăşurat cu secole înainte de asta.

Prin faţa lui începea să defileze cu totul pe neaşteptate cortegiul nesfârşit a mii şi mii de elevi, începând de pe vremea Reginei Elizabeta; dinastii de profesori care se succedau una după alta; perioade lungi din istoria şcolii din Brookfield care n-au lăsat nicio urmă de amintire. Cine îşi mai aducea de pildă aminte de motivul pentru care sala de învăţământ a clasei a cincea era numită „groapa”? Fără îndoială la început trebuie să fi fost un motiv, dar de atunci lumea l-a uitat, explicaţia s-a rătăcit şi s-a pierdut, exact cum s-au pierdut şi cărţile lui Tit Liviu. Ce s-o fi petrecut oare la Brookfield în timpul luptei date de Cromwell la Naseby care era în apropiere? Cum a reacţionat Brookfield faţă de marea spaimă din anii „patruzeci şi cinci?” S-o fi acordat oare elevilor o zi de vacanţă, după ce s-a primit ştirea victoriei la Waterloo? Şi aşa mai departe, până în epoca mai recentă de care-şi mai aducea şi el aminte – 1870 şi de Wetherby care în timpul scurtei conversaţii ce o avusese cu el, prima şi singura dată când se văzuseră, spuse: „După cât se pare, va veni foarte curând şi ziua, când vom fi obligaţi să ne limpezim şi noi socotelile cu prusacii, ce zici?”

De multe ori când Chips se gândea la amănuntele acestea, îşi zicea că va trebui să şi le însemneze pe toate şi să facă din ele o carte; şi, în timpul anilor petrecuţi în casa doamnei Wickett, mersese uneori chiar atât de departe, încât făcuse câteva însemnări din fugă, într-un caiet de exerciţii şcolare. Dar foarte curând se împiedică de

dificultăţi, dintre care cea mai de seamă fu faptul că scrisul îl obosea, atât spiritualiceşte, cât şi fiziceşte. Dar afară de asta amintirile lui pierdeau din savoare, imediat ce şi le aşternea pe hârtie; de pildă întâmplarea aceea cu Rushton şi sacul de cartofi – tipărită ar părea o glumă nesărată, dar Doamne, ce haz făcuseră odinioară pe socoteala ei! Te prăpădeai de râs, numai aducându-ţi aminte de ea, dar probabil dacă nu-ţi aduceai aminte şi de Rushton… dar cine ar mai putea să-şi aducă aminte de el, după anii nenumăraţi ce au trecut de atunci… o vreme atât de îndelungată…

— Doamnă Wickett, ai cunoscut poate un individ cu numele Rushton? Cred că asta s-a întâmplat înainte de venirea dumitale la Brookfield… S-a expatriat în Birmania unde a fost angajat ca funcţionar în administraţia Indiilor… sau poate asta a fost în Borneo… Rushton acesta era un tânăr grozav de caraghios…

Şi iată-l acum din nou, visând în fotoliul din apropierea focului, visând despre timpuri şi întâmplări care, în taină şi fără să ştie nimeni despre ele, îl puteau interesa numai pe el singur. Incidente pline de haz şi incidente triste, comice şi tragice, toate se amestecă în gândurile lui şi într-o bună zi, oricât de greu i-ar veni, le va aranja şi le va aduna, ca să facă din ele o carte…

VIII

Mai stăruie şi astăzi atât de limpede în amintirea lui ziua aceea de primăvară din opt sute nouăzeci şi opt, când trecea prin localitatea Brookfield, ca alungat de un vis chinuitor, luptându-se din toate puterile, ca pentru a evada într-o altă lume, în afară de preocupările sale, unde soarele mai strălucea încă şi totul se desfăşura altfel decât ceea ce văzuse el. Tânărul Faulkner îl întâlnise în mijlocul livezii din apropierea şcolii:

— Domnule profesor, vă rog să-mi daţi drumul în timpul după-amiezii! Aştept să-mi sosească părinţii.

— Cum? Ce ai spus? O, da… sigur că da…

— Pot să lipsesc şi de la vecernie, domnule profesor?

— Da… da, poţi să lipseşti…

— Îmi daţi voie să plec la gară… în calea lor?

Era gata să-i răspundă: „Poţi să te duci şi dracului, căci pe mine nu mă interesează ce faci. Mi-a murit soţia şi mi-a murit şi copilul, şi-aş fi preferat să fi murit şi eu!”

Dar se mulţumi să dea din cap şi-şi continuă drumul, legănându-se pe picioare. Nu avea poftă să stea de vorbă cu nimeni şi nici să primească condoleanţele nimănui; înainte de orice, trebuia să se obişnuiască cu situaţia, ca abia după aceea să asculte cuvintele binevoitoare ale cunoscuţilor şi colegilor. După terminarea apelului începu să-şi facă lecţiile în clasa a patra, cum făcea de obicei, punându-i să înveţe pe dinafară câteva reguli de gramatică, în timp ce el va sta la catedră, copleşit de gânduri negre şi chinuitoare. În aceeaşi clipă auzi pe cineva spunând:

— Mă iertaţi, domnule profesor, au sosit o mulţime de scrisori pentru dumneavoastră.

Elevul avea dreptate; scrisorile erau pe tăblia catedrei şi se aşezase cu coatele peste ele; toate erau adresate pe numele lui. Desfăcu plicurile unul după altul, dar în fiecare plic nu era altceva decât o foaie de hârtie albă. Se gândi distrat, că aceasta este o întâmplare neobişnuită, dar nu zise nimic; incidentul a trecut aproape neobservat, deoarece preocupările lui imediate erau mult mai grave. Abia la câteva zile după aceea şi-a dat seama că maldărul de scrisori fusese o farsă de întâi aprilie.

Muriseră în aceeaşi zi, mama şi copilul nou-născut: 1 aprilie 1898.

IX

Chips renunţă la apartamentul spaţios ce-l avea în localul şcolii şi se mută în camera pe care o locuise la început, pe vremea când era burlac. În primul moment se gândi că va fi mai bine să renunţe la sarcina de profesor intern, dar directorul fu de altă părere şi mai târziu avu ocazia să rămână foarte mulţumit că l-a ascultat. În felul acesta avea o ocupaţie suplimentară care-i umplea golul

ce-l simţea în creiere şi în inimă. Deveni alt om şi toţi colegii săi îşi dădură seama de acest amănunt. Exact cum căsătoria reuşise să-l schimbe cu ceva, tot aşa şi pierderea soţiei sale; după ce primul val de durere se linişti, Chips deveni, cu totul pe neaşteptate, un fel de om căruia elevii începură să-i spună în mod definitiv „bătrânul”. Nu pentru că ar fi fost mai puţin activ decât până acum – mai era şi astăzi în stare să facă dintr-o răsuflare cincizeci de puncte pe terenul de cricket; tot aşa nu s-ar fi putut spune în niciun caz despre el, că-şi îndeplineşte datoria cu mai puţin entuziasm sau cu mai puţin interes. De fapt părul începuse de ani de zile să-i încărunţească, dar cine ştie din ce motive, cei din apropierea lui abia acum îşi dădură seama de acest amănunt. Împlinise cincizeci de ani. Într-un rând când jucase o partidă de cinci şi reuşise o serie de puncte pe care n-ar fi putut să le reuşească cu nimic mai bine unul care ar fi avut numai jumătate din anii lui, auzi pe un elev spunând:

— Nu e rău deloc, pentru un om atât de bătrân ca el.

După ce trecu de optzeci de ani, Chips îşi aducea uneori aminte de această întâmplare şi spunea râzând:

— Bătrân la cincizeci de ani, ei? Hâm… vorbele acestea le-a spus Naylor şi astăzi nu cred să mai aibă nici el prea mult, până să împlinească cincizeci de ani! Oare şi astăzi îşi mai închipuie că cincizeci de ani sunt o vârstă atât de înaintată? Ultima dată când am auzit veşti despre el, era avocat, or legiştii se caracterizează prin longevitate – ia gândiţi-vă la Ilalsbury – hâm – care a ajuns Cancelar la optzeci şi doi de ani şi a murit în vârstă de nouăzeci şi nouă. Da – hâm – asta zic şi eu că este o vârstă! Prea bătrân… la vârsta de cincizeci de ani… Fugi frate… oameni de felul acestora sunt *prea tineri* la cincizeci de ani… Chiar eu… la vârsta de cincizeci de ani… eram mai mult un copil…

Şi dintr-un anumit punct de vedere avea dreptate. De fapt, odată cu începutul noului secol, maturitatea lui Chips se topi într-un fel de armonie blândă a micilor lui ticuri şi glume atât de des repetate. Acum nu i se mai întâmpla

niciodată, ca, din când în când, să aibă dificultăţi din pricina disciplinei, sau să se îndoiască de felul în care-şi îndeplineşte datoria, sau de propria sa pricepere. Începu să creadă că mândria ce i-o inspiră Brookfield se răsfrânge şi asupra lui însuşi şi că are tot dreptul să fie şi el mândru de sine şi de situaţia ce o ocupă la această şcoală. Avea o slujbă care-i acorda libertate nelimitată şi absolută, pentru a putea fi el însuşi. Vechimea lui la catedră şi experienţa pe care o câştigase în lunga lui carieră, îi asigurau o serie de privilegii, un fel de „ţară a nimănui" care nu era trecută nici în registre şi nici pe vreo hartă; obţinuse dreptul de a-şi păstra micile lui excentricităţi care se manifestă atât de adeseori în viaţa preoţilor şi a profesorilor. Roba o purta până când fâşiile aproape nu se mai ţineau una de alta, iar când se urca pe banca din faţa scării de la sala festivă, pentru a face apelul elevilor, lua o atitudine de parcă ar fi îndeplinit un ritual mistic. Catalogul şcolii, o foaie lungă de hârtie care se înfăşura pe un sul, îl ţinea în mână şi fiecare băiat îşi spunea numele când trecea, pentru ca Chips să-i verifice şi să-i puncteze pe listă. Felul în care făcea această verificare a numelor era un subiect uşor şi de predilecţie pentru a fi imitat de elevii şcolii: ochelarii încadraţi în sârmă, căzuţi până pe vârful nasului, sprâncenele ridicate, una ceva mai sus decât cealaltă, şi o privire pe jumătate încântată, pe jumătate ironică. În zilele când bătea vântul, cu roba şi părul răscolit şi catalogul fluturând în mână, într-un vârtej tumultuos, spectacolul acesta era un fel de episod comic, intercalat între jocurile sportive de după-amiază şi întoarcerea elevilor în clasă.

Câteva nume dintre cele trecute în catalog, îi mai sunau şi-acum în minte, întocmai ca nişte frânturi de melodii, fără să-i pricinuiască niciun efort al memoriei: „… Ainsworth, Attwood, Avonmore, Babcock, Baggs, Barnard, Bassenthwhite, Battersby, Beccles, Bedford-Marsall, Bentley, Best…"

Sau altă frântură: „Unsley, Vailes, Wadham, Wagstaff, Wallington, Waters Primus, Waters Secundus, Watling, Waveney, Webb…"

Pe urmă mai era una care, cum spunea elevilor săi la lecţiile de latină ale clasei a patra, era un desăvârşit exemplu de hexametru: „… Lancaster, Latton, Lemare, Lytton-Bosworth, MacGonigall, Mansfield…”

„Unde or fi dispărut toţi aceştia?” se întreba el de multe ori. Firele acelea pe care le ţinuse împreunate în mâna lui, până unde se risipiseră, depărtându-se unul de altul, ca unele dintre ele să se rupă, altele să se înteţească în modele necunoscute încă? Ciudăţenia întâmplărilor din lume îl zăpăcea; întâmplări care, oricât ar dura universul acesta, nu vor fi în stare să mai dea vreo semnificaţie acestor grupări.

Şi dincolo de Brookfield, asemenea cuiva care ar vedea munţii înşirându-se unul după altul, când ceaţa începe să se ridice, vedea lumea aceasta plină de schimbări şi de conflicte, dar astăzi o vedea mult mai limpede decât fusese în stare să-şi dea seama de ea, văzând-o cu privirile ochilor lui Kathie pe care nu o putea uita. Ea nu fusese în stare să-i treacă lui toată inteligenţa de care dispunea şi nici strălucirea spiritului ei, dar plecând pentru totdeauna de lângă el, îi lăsase un calm şi un echilibru care se armonizau pe de-a-ntregul cu emoţiile lui cele mai intime. Una dintre trăsăturile lui caracteristice fusese faptul că nu împărtăşea şovinismul sălbatic al compatrioţilor săi faţă de buri. Nu pentru că el ar fi fost de partea burilor, căci era prea îmbibat de spiritul tradiţionalist, pentru a putea fi de partea lor şi detesta categoria de oameni care făceau propagandă în favoarea lor, dar i se părea că burii duc o luptă care se aseamănă foarte de aproape cu lupta eroilor din istoria Angliei, cum ar fi de pildă Hereward the Wake sau Caractacus. Într-un rând merse chiar atât de departe, încât sugeră această idee elevilor săi din clasa a cincea, dar aceştia îşi închipuiau că şi de astă dată trebuie să fie vorba despre una dintre micile lui glume.

Oricât de eretice ar fi fost concepţiile sale în legătură cu burii, era totuşi ortodox convins în ceea ce priveşte personalitatea domnului Lloyd George şi faimosul său

buget. Nu ţinea nici la unul, nici la altul. Şi cu ani de zile mai târziu, când Lloyd George veni la Brookfield, în calitate de oaspete de onoare, pentru a asista la examenele de retorică ale şcolii, şi-l prezentară pe Chips, acesta îi spuse:

— Domnule Lloyd George, cred că sunt destul de bătrân – hâm – ca să-mi pot aduce aminte de dumneata de pe vremea când erai tânăr – hâm – şi trebuie să-ţi mărturisesc – hâm – că după toate probabilităţile – hâm – ai progresat – hâm – ai progresat mult.

Directorul care era în apropierea lor, a rămas îngrozit; cu toate acestea Lloyd George a râs din toată inima şi în timpul recepţiei ce a urmat după aceea, a stat de vorbă cu Chips mai mult decât cu oricare altul dintre invitaţi.

— Zi-i Chips, şi gata! spuneau profesorii după aceea. Lui i se trece. Cred că la această vârstă poţi să-ţi permiţi să spui oricui, tot ce-ţi trece prin minte…

X

În anul 1900 bătrânul Meldrum, care urmase pe Wetherby în slujba de director şi condusese şcoala vreme de trei decenii, muri pe neaşteptate, răpus de o pneumonie, şi în intervalul până când să fie numit un nou director, Chips fu însărcinat în mod provizoriu cu conducerea şcolii. Exista o vagă posibilitate ca administratorii şcolii să numească pe Chips în mod definitiv în această slujbă, totuşi nu s-ar putea spune despre el că s-a simţit dezamăgit cu adevărat, când i-au adus un bărbat tânăr care abia împlinise treizeci şi şapte de ani, dar avea cele mai strălucite titluri universitare şi era o personalitate capabilă să facă tăcere în marea sală de studii, numai mişcând dintr-o singură sprânceană. Chips nu era făcut să se poată înţelege cu un astfel de om, nu putuse să se înţeleagă niciodată până acum şi ştia foarte bine, că nici de ici înainte nu se va puţea înţelege. El era un fel de animal mult mai domesticit şi mult mai puţin feroce.

Anii care precedară trecerea sa la pensie, în 1913, erau împestriţaţi de o mulţime de imagini de care-şi aducea foarte limpede aminte.

Într-o dimineaţă din luna mai; clopoţelul şcolii se aude sunând la o oră cu totul neobişnuită; toată lumea a fost chemată în sala cea mare. Ralston, noul director, în atitudine de pontif şi plin de sine însuşi, se uită îndelung la cei adunaţi în sală şi-i examinează cu priviri de o severitate rece:

— Sunt convins că veţi rămâne cu toţii profund mâhniţi, aflând că Majestatea Sa Regele Eduard al VII-lea a murit azi dimineaţă… în timpul după-amiezii cursurile şcolii vor fi suspendate, dar la orele patru jumătate se va oficia un serviciu divin în capelă.

Scena următoare se petrece într-o dimineaţă de vară, pe terasamentul liniei ferate din apropierea şcolii Brookfield: funcţionarii căilor ferate declaraseră grevă; trenurile erau conduse de soldaţi; garniturile trenurilor fuseseră atacate cu pietre. Elevii şcolii din Brookfield patrulau în lungul liniei ferate şi erau convinşi că însărcinarea aceasta este plină de haz. Chips care îi supraveghea, se oprise ceva mai la o parte şi sta de vorbă cu un om care ieşise în poarta casei sale. Tânărul Cricklade se apropie de el şi-l întrebă:

— Vă rog, domnule profesor, ce trebuie să facem, dacă se va întâmpla să întâlnim în drumul nostru vreun grevist?

— Ţi-ar face plăcere să vezi un grevist?

— Deh… domnule profesor, nu ştiu nici eu ce să zic.

Bietul băiat, Dumnezeu să-l aibă în paza lui, dar vorbea despre grevişti ca şi când aceştia ar fi fost nişte animale ciudate din grădina zoologică.

— Ei bine, uite că ţi se oferă această ocazie – hâm – să te prezint domnului Jones… dumnealui face parte dintre grevişti. Când este de serviciu, manevrează acele macazelor care dau drumul trenurilor în gară. Cred că până acuma s-a întâmplat de multe ori să-ţi încredinţezi viaţa în mâinile sale.

Numaidecât după aceea toată şcoala a aflat despre această întâmplare: „Aţi auzit că Chips a stat de vorbă cu un grevist? Cum se poate să stea de vorbă cu un grevist? Uitându-te la ei cum se sfătuiesc împreună, îţi venea să crezi că sunt cei mai buni prieteni din lume”.

Gândindu-se de nenumărate ori la acest incident, Chips îşi zicea de fiecare dată, că dacă ar fi trăit soţia sa, ar fi fost şi ea de acord cu felul în care a procedat şi, probabil, ar fi făcut şi haz.

Asta pentru că, orice s-ar fi întâmplat şi oricare ar fi fost întortocherile politicii, el avea încredere nestrămutată în Anglia, în trupul şi sângele englezilor şi tot aşa în Brookfield, ca într-o instituţie a cărei valoare – în ultima analiză – depindea de faptul, dacă va putea să se încadreze cu demnitate şi fără niciun fel de disproporţie în ceea ce reprezenta decorul Angliei. În sufletul său tresărise o viziune care devenea tot mai limpede cu fiecare an ce trecea – viziunea unei Anglii pentru care zilele de huzur se apropiau de sfârşit, a unei naţiuni care se îndrepta spre o răscruce, unde o greşeală cât un fir de păr, ar fi fost de ajuns, pentru a provoca o catastrofă.

Îşi aducea aminte de Jubileul de Diamant al Reginei Victoria: la Brookfield se acordase o zi de vacanţă şi plecase la Londra împreună cu Kathie, ca să vadă cortegiul. Bătrâna Regină al cărei nume devenise legendar, aşezată în echipajul ei de gală, într-o atitudine rigidă, ca o păpuşă de lemn pe care au mâncat-o carii, simboliza într-un fel impresionant atâtea amănunte care, ca şi ea, se apropiau de sfârşit. Oare acestea indicau sfârşitul secolului sau sfârşitul unei lumi întregi?

Pe urmă cei zece ani de frenezie din timpul domniei lui Eduard al VII-lea, întocmai ca o lampă electrică a cărei lumină devine din ce în ce mai strălucitoare şi mai albă, până când se stinge definitiv.

Prin mintea lui defilează imaginea grevelor şi concedierea lucrătorilor, amintirea banchetelor cu şampanie, cortegiul celor rămaşi fără lucru, angajarea lucrătorilor chinezi, reforma tarifului vamal, cuirasatele

Dreadnought, Marconi, autonomia Irlandei, doctorul Crippen, mişcarea sufragetelor, luptele de la Tehataldja…

E o după-amiază de aprilie, ploioasă şi răscolită de vânturi; elevii clasei a patra recită texte din Virgiliu, fără să înţeleagă prea mult şi fără să-şi concentreze atenţia, deoarece ziarele erau pline de ştiri senzaţionale; mai ales tânărul Grayson părea neatent şi preocupat de ceva. Din fire era băiat liniştit, dar exagerat de nervos.

— Grayson – hâm – vei rămâne în clasă, după plecarea celorlalţi băieţi.

Apoi, după ce-au rămas singuri, a adăugat:

— Grayson – hâm – nu vreau să fiu prea sever faţă de tine, deoarece în general eşti un elev destul de silitor – hâm – în ceea ce priveşte felul în care-ţi faci lecţiile, dar astăzi – hâm – nu faci câtuşi de puţin impresia că ai vrea să-ţi dai silinţă. Ce s-a întâmplat cu tine?

— N… nimic, domnule profesor!

— Ei bine – hâm – să nu mai vorbim de asta, dar – hâm – data viitoare sper că vei reuşi mai bine.

Dimineaţa următoare se răspândi ştirea că tatăl lui Grayson s-a îmbarcat la bordul vaporului *Titanic* şi că nu se primise încă nicio ştire privitoare la soarta lui.

Grayson fu dispensat de lecţii; cât a fost ziua de lungă, elevii şcolii n-au vorbit despre altceva, decât despre spaima prin care trecea el. Pe urmă a sosit vestea că tatăl său se găseşte printre cei care fuseseră salvaţi.

Chips s-a dus şi-a dat mâna cu elevul său.

— Ei bine – hâm – tinere… află că sunt încântat. Sfârşitul aventurii a fost fericit – hâm – cred că viaţa merită să fie trăită…

— O… da, domnule profesor!

Un elev foarte liniştit Grayson acesta, care fremăta de energie. Dar Chips fusese predestinat să-şi exprime condoleanţele, nu în faţa lui Grayson junior, ci a lui Grayson senior, asta însă mult mai târziu.

XI

Urmă după aceea discuţia cu Ralston. Amănunt

ciudat: lui Chips omul acesta nu-i fusese niciodată simpatic; era un bărbat energic, sever, ambiţios, dar fără să ştii de ce anume, nu tocmai simpatic. În orice caz se spunea despre el, că sub conducerea sa Brookfield a reuşit să se ridice între celelalte şcoli şi pentru prima dată de la înfiinţarea ei se întâmpla ca un număr foarte mare de elevi să aştepte ca să le vină rândul la înscriere. Ralston era un fel de element dătător de viaţă, un transmiţător de energie, dar trebuia să fii prudent faţă de el.

Chips însă nu se gândise niciodată să fie prudent faţă de el; omul acesta nu-i era simpatic, dar cu toate acestea îl asculta cu bunăvoinţă şi-i executa dispoziţiile în mod loial. Sau mai bine zis, ascultându-l, servea şcoala din Brookfield. La rândul său era convins că nici Ralston nu-l poate suferi, dar părea că puţin îi pasă. Se simţea îndeajuns de apărat de vârsta şi vechimea sa în slujbă, împotriva sorţii ce fusese hărăzită altor profesori care se întâmplase să nu se bucure de simpatia lui Ralston.

Dar iată că, în anul 1908, când tocmai împlinise vârsta de şaizeci de ani, Ralston îşi formulă cu totul pe neaşteptate ultimatumul, în termeni cât se poate de curtenitori:

— Domnule Chipping, nu v-aţi gândit niciodată până acum că ar fi preferabil să vă aranjaţi drepturile la pensie?

Chips se uită împrejurul său, prin biroul cu pereţii căptuşiţi cu rafturile pâine de cărţi şi rămase mirat de această propunere nebănuită, întrebându-se în acelaşi timp ce l-o fi determinat pe Ralston să se gândească la aşa ceva. Într-un târziu îi răspunse:

— Nu – hâm – n-aş puţea spune – hâm – că m-aş fi gândit până acuma – hâm – din cale afară de mult, la această chestiune.

— Ei bine, domnule Chipping, iată o idee la care ar fi bine să începeţi să vă gândiţi. Evident, sunt convins că domnii membri ai Consiliului de Administraţie vor fi de acord să vă asigure o pensie acceptabilă.

Cât ai clipi, Chips îşi ieşi din sărite:

— Bine – hâm – eu nu ţin să trec la pensie – hâm –

prin urmare nu văd motivul pentru care ar trebui – hâm – să mă gândesc la propunerea dumneavoastră.

— Cu toate acestea eu vă rog stăruitor să vă gândiţi.

— Da – hâm – dar nu văd motivul – hâm – pentru care aş fi obligat să mă gândesc.

— În cazul acesta fără îndoială situaţia va deveni ceva mai dificilă.

— Dificilă? De ce… dificilă?

Conversaţia lor a continuat în felul acesta şi Ralston devenea din ce în ce mai rece şi mai agresiv, iar Chips din ce în ce mai aprins şi mai pătimaş, până când în cele din urmă Ralston a declarat pe un ton care tremura de nemulţumire:

— De vreme ce văd că mă obligi să-ţi vorbesc fără cruţare, domnule Chipping, voi proceda aşa cum vrei dumneata. De o vreme încoace dumneata nu-ţi mai îndeplineşti obligaţiile la catedră, aşa cum ar trebui. Metoda dumitale pedagogică este perimată şi lipsită de energia necesară; înfăţişarea dumitale însăşi este din cale-afară de neglijentă; nu ţii socoteală nici de recomandaţiile mele şi procedezi într-un fel, că dacă ar fi vorba de unul mai tânăr decât dumneata, aş considera purtarea lui drept o dovadă de gravă nesubordonare. Situaţia aceasta, domnule Chipping, nu mai poate continua şi cred că vei recunoaşte şi dumneata, că mi-a trebuit multă îngăduinţă, pentru a suporta vreme atât de îndelungată ceea ce se întâmplă.

— Bine… începu Chips consternat peste măsură şi prin minte începură să-i treacă în mod sporadic vorbe izolate din conversaţia lor de adineauri, care i se păreau neobişnuite pentru rechizitoriul acesta extraordinar. Spuneaţi – hâm – că înfăţişarea mea este *neglijentă?*

— Da, n-ai decât să te uiţi la roba cu care eşti îmbrăcat. Din întâmplare am aflat că roba dumitale este subiect de glumă perpetuă pentru toţi elevii şcolii.

Amănuntul acesta îl cunoştea şi Chips, dar nu-i dăduse importanţă şi nici nu-l supărase până acum niciodată.

— Mi se pare – hâm – că aţi pomenit şi despre *nesubordonare?*

— Nu, nu tocmai asta. Dar am spus, că dacă ar fi vorba despre un profesor mai tânăr, aş fi considerat purtarea lui drept un act de nesubordonare. Fiind vorba despre dumneata, cred că n-aş puţea spune altceva, decât că este indiferenţă şi încăpăţânare. Să luăm de pildă felul dumitale de a pronunţa cuvintele latineşti... mi se pare că sunt ani de zile de când ţi-am spus că prefer să văd că introduceţi noul fel obişnuit de a pronunţa, pentru toată şcoala. Ceilalţi profesori m-au ascultat, dar dumneata preferi să te ţii scai de vechile dumitale metode, iar rezultatul, fireşte, nu poate fi altul decât nişte confuzii regretabile.

În sfârşit, de astă dată Chips avea o acuzaţie precisă, împotriva căreia putea porni la atac.

— A... va să zică despre *asta* este vorba? răspunse el cu dispreţ. În sfârşit – hâm – trebuie să admit că eu nu sunt de acord cu noul fel de a pronunţa, şi nici n-am fost niciodată. După părerea mea – hâm – cred că este absurd. Auzi, să determini elevii ca în şcoală să pronunţe „Kikero", când – hâm – toată viaţa lor nu vor auzi numele acesta pronunţat decât „Cicero" – hâm – dacă în general îl vor auzi vreodată. Şi în loc de „vicissim" – Sfinte Doamne – să-i obligi să pronunţe We *kiss im*[7]

— Hâm... hâm! – şi începu să râdă, uitând cu totul că se găseşte în cabinetul lui Ralston şi nu în sala de lecţii, între prietenii săi.

— În sfârşit, bine c-am ajuns aici, domnule Chips, iată unul dintre motivele pentru care mă plâng împotriva dumitale. Dumneata ai o părere, eu am alta şi de vreme ce dumneata refuzi să o accepţi pe a mea, nu se poate să găsim o altă soluţie. Eu vreau ca din Brookfield să fac o şcoală cu totul modernă. Sunt şi eu om de ştiinţă, cu toate acestea nu am nimic împotriva instrucţiunii clasice – presupunând că studiul limbilor clasice se face astfel ca elevii să poată profita de pe urma lui. Motivul că acestea

7 Fonetic: *Ui-kiss-himz*= îl sărutăm.

sunt limbi moarte, nu este de ajuns pentru a justifica aplicarea unei metode de învăţământ care este şi ea moartă. Am aflat, domnule Chipping, că metoda dumitale de a preda cursurile de limba greacă şi latină este exact aceeaşi care a fost acum zece ani, când eu am fost numit în fruntea acestei şcoli?

Chips îi răspunse cu glasul domolit şi plin de mândrie:

— Cât despre asta – hâm – aş putea să vă spun că metoda este tot aceea – hâm – ca şi pe vremea când domnul Meldrum, predecesorul dumitale, a fost numit în fruntea acestei şcoli ori asta – hâm – s-a întâmplat acum treizeci şi opt de ani. Noi doi am debutat în calitate de profesori ai acestei şcoli – hâm – în anul 1870. Dar înainte de domnul Meldrum – hâmfostul director Wetherby a fost cel dintâi care a aprobat programul şi felul meu de a face cursurile studiilor clasice. Lecţiile din Cicero – spunea el – fac parte din programul de studii al clasei a patra. Prin urmare tot *Cicero* spunea şi el, nu Kikero!

— Foarte interesant, domnule Chipping, dar aceasta dovedeşte o dată mai mult temeinicia afirmaţiilor mele, că dumneata, trăieşti prea mult în trecut şi prea puţin în prezent şi pentru viitor. Timpurile, domnule Chipping, se schimbă, fie că dumneata îţi dai seama de această schimbare, fie că nu. Părinţii elevilor, cei care ţin pasul cu aceste schimbări, au început să pretindă, în schimbul taxelor şcolare ce le plătesc vreme de trei ani pentru copiii lor, ceva mai mult decât nişte noţiuni din limbile pe care nimeni nu le mai vorbeşte. Dar, afară de asta, elevii dumitale nu ştiu nici cel puţin ceea ce eşti obligat să-i înveţi. Anul trecut niciunul dintre ei n-a reuşit să obţină o diplomă de primul rang.

În aceeaşi clipă, simţindu-se copleşit de un val de gânduri prea impetuoase, pentru a putea fi formulate în cuvinte, Chips răspunse, dar numai pentru sine, la aceste observaţii: „La ce folosesc examenele, certificatele, diplomele şi toate caraghioslâcurile acestea? Tot aşa, ce rost poate avea, din punct de vedere practic, toată

frământarea acestui director şi străduinţele lui de a face din Brookfield o şcoală modernă. Ralston urmăreşte să facă din şcoala aceasta o fabrică – un fel de uzină din care să iasă oameni cu o cultură de snobi, întemeiată pe contul la bancă şi pe maşinism".

Vechile tradiţii ale familiilor aristocratice şi ale proprietarilor rurali se schimbau, cum, fără îndoială, trebuiau să se schimbe, dar în loc de a lărgi aceste concepţii, pentru a pregăti o adevărată democraţie în care alături de *duci,* să-şi găsească loc şi oamenii de jos, Ralston încerca să le facă şi mai exclusiviste, în vederea unicului scop: un cont bancar cât mai impunător. Înainte de asta la Brookfield nu fuseseră niciodată atât de mulţi elevi care făceau parte din familii bogate. Serbarea câmpenească ce se da cu ocazia examenul de retorică, semăna cu zilele de curse de pe hipodromul din Ascot. Pe indivizii aceştia bogaţi Ralston îi cunoscuse în localurile Cluburilor din Londra şi reuşise să-i convingă că Brookfield este şcoala viitorului; ori de vreme ce, datorită banului, astfel de parveniţi nu puteau să-şi deschidă drumul la Eton sau Harrow, primiseră foarte bucuroşi sugestiile lui. Oamenii aceştia erau îngrozitori, deşi se găseau între ei şi indivizi destul de cumsecade: oameni de finanţe, conducători de întreprinderi comerciale, fabricanţi de produse farmaceutice; unul dintre ei da fiului său ca bani de buzunar cinci Lire Sterline pe săptămână. Acestea erau procedee vulgare… procedee ostentative… dovezi neîndoielnice despre decăderea vertiginoasă, caracteristică epocii… Într-un rând Chips avusese şi oarecare nemulţumiri, din pricina unei glume ce o făcuse pe socoteala numelui şi înaintaşilor unui elev cu numele Isaacstein. Băiatul trimisese o scrisoare acasă, în care povestise incidentul şi Isaacstein-*père* adresase lui Ralston un protest furios. Indivizii aceştia erau exagerat de susceptibili şi n-aveau nici simţul umorului şi nici al proporţiilor… Da, aceasta era trăsătura lor caracteristică, a acestor îmbogăţiţi… N-aveau simţul proporţiilor. Or, datoria şcolii din Brookfield nu era să-i înveţe limba latină

sau greacă, sau chimie şi mecanică, ci mai mult simţul proporţiilor. Şi ar fi fost imposibil să le bagi în cap acest simţ al proporţiilor, acordându-le diplome şi certificate, indiferent cât ar fi fost ele de strălucite…

Toate gândurile aceste îi tresăriră în minte, întocmai ca o scăpărare de fulger, simţindu-se gata să protesteze cu toată indignarea; totuşi nu zise nimic. Se mulţumi să-şi strângă roba sfâşiată împrejurul trupului şi murmurând de câteva ori hâm-hâm făcu prin birou câţiva paşi. Era sătul de această discuţie. Când ajunse la uşă, se opri şi se întoarse spre director, ca să-i spună:

— Nu sunt – hâm – dispus să-mi dau demisia, şi în această chestiune – hâm – veţi proceda cum veţi crede de cuviinţă.

Gândindu-se la această scenă, din perspectiva unui sfert de secol ce se scursese de atunci, şi cântărind-o cu toată liniştea, ar fi fost imposibil ca Chips să nu descopere în sufletul său o urmă de părere de rău pentru directorul Ralston. Mai ales, cum se dovedise ulterior, că Ralston nici nu-şi dădea seama de valoarea forţelor pe care încerca să le înfrunte. Din acest punct de vedere însuşi Chips se găsea în aceeaşi situaţie. Niciunul dintre ei nu estimase la justa ei valoare puterea tradiţiilor şcolii din Brookfield şi nici nu prevăzuseră că acestea sunt gata să se apere ele singure, nu numai pe ele, ci şi pe adepţii lor.

Se întâmplase anume, ca un băieţaş care în dimineaţa aceea aştepta să fie primit de directorul Ralston, să audă de pe coridor conversaţia desfăşurată în cancelarie; cum era firesc, elevul a rămas încântat de ceea ce auzise şi s-a dus imediat să spună şi colegilor săi ce s-a întâmplat. Câţiva dintre aceştia, într-un termen neaşteptat de scurt, reuşiră să informeze şi pe părinţii lor, aşa că nu trecu mult şi toată lumea află că Ralston a îndrăznit să insulte pe bătrânul Chips şi că i-a cerut să demisioneze. Rezultatul a fost neaşteptat: se produse o explozie de simpatie spontană şi se formă o falangă atât de puternică de partizani ai săi, cum Chips n-ar fi îndrăznit să se aştepte nici în cele mai îndrăzneţe visuri ale sale. Constată foarte

mirat că Ralston nu era câtuşi de puţin simpatizat de conducătorii şcolii; era omul de care toţi se temeau şi-l respectau, dar de iubit nu-l iubea nimeni. După incidentul cu Chips animozitatea împotriva lui fu atât de puternică, încât părea că nu mai ţine seamă de nimic şi era pe cale să înlăture şi respectul de care se bucura. Se vorbea chiar că elevii şcolii vor declara greva generală, în cazul când Ralston va reuşi să elimine pe Chips. Ceilalţi profesori, între care mulţi erau tineri şi considerau pe Chips iremediabil perimat, trecură totuşi de partea lui, deoarece nu puteau suferi pe Ralston din cauza obiceiurilor lui despotice, iar colegul lor veteran reprezenta pentru ei exponentul rezistenţei. La câteva zile după aceea Preşedintele Consiliului de Administraţie, Sif John Ri vers, veni în vizită la Brookfield, ignoră cu totul pe Ralston şi se duse de-a dreptul la Chips, ca să stea cu el de vorbă.

— Un bărbat foarte distins, Rivers acesta, spunea Chips, repetând doamnei Wickett pentru a nu ştiu câtă oară, povestea aceasta. La şcoală – hâm – nu prea fusese un elev strălucit… Îmi aduc aminte – hâm – că niciodată n-a fost în stare să înveţe verbele pe dinafară. Dar acuma – hâm – văd din ziare că i-au acordat titlul de baron. Asta cred – hâm – că este de ajuns – hâm – ca să poţi constata ce fel de om este.

În dimineaţa aceea din anul 1908, Sir John luă pe Chips la braţ şi începură să se plimbe împreună în lungul terenurilor de cricket care erau goale:

— Chips, vechiul meu prieten, am aflat că ai avut o discuţie îngrozitoare cu directorul Ralston. Îmi pare foarte rău de ceea ce s-a întâmplat, în propriul dumitale interes, dar ţin să te informez, că toţi membrii Consiliului de Administraţie sunt de partea dumitale, toţi până la unul. Individul acesta nu ne este nici nouă prea simpatic. E un bărbat foarte inteligent şi tot ce pofteşti, dar dacă ar fi să mă întrebi pe mine, ţi-aş spune că este prea inteligent pentru noi. Se mândreşte că a dublat dotaţia şcolii, datorită unor speculaţii de bursă pe care le-a făcut cu fondurile noastre – cred că aşa trebuie să se fi întâmplat –

dar, cu toate acestea, eu cred că un astfel de tip ar trebui supravegheat de aproape. Prin urmare dacă se va mai întâmpla ca şi de aici înainte să încerce să te ia de sus, spune-i foarte politicos, să se mai ducă dracului. Membrii Consiliului de Administraţie nici nu vor s-audă de demisia dumitale. Fără dumneata Brookfield n-ar mai fi ceea ce a fost până acum şi ei ştiu foarte bine acest adevăr. Îl ştim de altfel cu toţii. Dacă vrei şi-ţi face plăcere, n-ai decât să rămâi la catedră, până când vei împlini o sută de ani – ceea ce de altfel îţi dorim cu toţii şi din tot sufletul.

La aceste cuvinte – atât în ziua când s-a desfăşurat această conversaţie între el şi administrator, cât şi mai târziu, când începea să vorbească despre întâmplarea asta – Chips părea că şi-a pierdut puţin cumpătul.

XII

Astfel rămase la Brookfield şi căută să aibă cât mai puţin de a face cu Ralston. În anul 1911 Ralston plecă, „pentru a-şi îmbunătăţi situaţia”, i se oferise postul de director la o importantă şcoală secundară a Statului. Locul lui îl luă unul cu numele Chatteris – care de la prima vedere reuşi să câştige simpatia lui Chips – mult mai tânăr decât fusese Ralston la sosirea în Brookfield, căci n-avea decât treizeci şi patru de ani. Se spunea despre el că este un pedagog strălucit; în orice caz era om cu concepţii moderne (licenţiat în ştiinţele naturale), amabil şi simpatic. Înţelegând că în şcoala din Brookfield bătrânul Chips era o autoritate, se purtă foarte curtenitor faţă de el şi fu destul de prudent, ca să se împace cu situaţia.

În anul 1913 Chips se îmbolnăvi de bronşită şi lipsi de la catedră aproape tot timpul cât dură trimestrul de iarnă. Acesta a fost motivul care l-a determinat ca în timpul verii următoare să-şi ceară pensionarea, căci împlinise şaizeci şi cinci de ani. La urma urmelor vârsta aceasta era destul de înaintată şi, din anumite puncte de vedere, cuvintele necruţătoare ale lui Ralston îşi făcuseră şi ele efectul. Înţelegea că nu se cade să se mai cramponeze de catedră, dacă nu mai este în stare să-şi

facă datoria aşa cum se cuvine. Dar afară de asta pensionarea lui nu însemna că se va despărţi definitiv de Brookfield. Va lua o cameră – exact peste drum – la doamna Wickett, care odinioară fusese garderobiera şcolii; va putea vizita şcoala de câte ori îi va face plăcere şi – dintr-un anumit punct de vedere – va continua să facă parte dintr-însa şi de aici înainte.

La agapa finală de la sfârşitul trimestrului de vară a anului 1913, făcură elogiul lui Chips, care ţinu un discurs. N-a fost un discurs lung, dar era presărat de glume şi râsetele provocate de el aproape au dublat durata acestuia, căci pentru a putea continua, trebuia să aştepte ca râsetele să se domolească. Afară de asta mai întrebuinţa şi o mulţime de citate latineşti, ca apoi să facă aluzie la căpitanul echipelor şcolii, care – după cum spunea Chips – s-a făcut vinovat de exagerare, când a vorbit despre meritele şi serviciile sale – ale lui Chips – aduse şcolii din Brookfield.

— Dar faptul acesta se explică – hâm – deoarece el face parte dintr-o familie – hâm – căreia i-a plăcut întotdeauna să exagereze. Îmi aduc aminte – hâm – că din cauza aceasta am fost obligat – hâm – ca într-un rând să aplic tatălui său – hâm – o mică corecţie. (Asistenţa începu să râdă în hohote). I-am dat nota 1 la traducerea unui text latinesc, iar el – hâm – a exagerat nota – hâm – transformând-o în 7. Hâm-hâm!

Sala se cutremura de hohotele elevilor şi participanţii începură să-l aclame. Pe urmă le spuse că a făcut patruzeci şi doi de ani de slujbă la catedra şcolii din Brookfield şi că în timpul acesta s-a simţit foarte mulţumit.

— Timpul acesta reprezintă întreagă viaţa mea, declară el cu toată sinceritatea. *O, mihi praeteritos referat şi Jupiter annos*[8]... hâm – fireşte, nu cred că e nevoie să vă traduc această maximă... (noi râsete). Îmi aduc aminte de o mulţime de schimbări ce s-au făcut aci la Brookfield. Îmi aduc aminte de – hâm – prima bicicletă. Îmi aduc aminte că pe vremea aceea nu aveam nici gaz şi nici electricitate şi

8 O, de mi-ar da Jupiter înapoi anii ce mi i-a luat (Virgiliu).

că între oamenii de serviciu aveam un tânăr lampagiu – care nu făcea altceva decât ştergea sticlele de lampă, avea grijă să fie lămpile întotdeauna pline şi să le aprindă în toată clădirea şcolii. Îmi aduc aminte de un an cu ger cumplit care a durat şapte săptămâni în timpul unui trimestru de iarnă – când nu erau posibile niciun fel de jocuri sportive şi toată şcoala a învăţat să patineze pe gheaţa mlaştinilor. Asta s-a întâmplat prin anii o mie opt sute optzeci şi ceva. Îmi aduc aminte că într-un rând două treimi dintre elevii şcolii s-au îmbolnăvit de vărsat şi sala cea mare a fost transformată în infirmerie. Îmi aduc aminte de focurile uriaşe pe care le aprindeam în noaptea de Sf. Mihai. Odată focul se găsea prea aproape de pavilon şi a trebuit să trimitem după pompieri, ca să-l stingă. Dar pompierii se întruniseră şi ei la o serbare a lor, aşa că – hâm – majoritatea dintre ei era într-o stare vrednică de plâns (râsete). Îmi aduc aminte de doamna Brool a cărei fotografie mai poate fi văzută şi astăzi în prăvălia cofetarului; a făcut serviciu în localul acela până în ziua când un unchi al ei din Australia i-a lăsat o mare moştenire. De fapt îmi aduc aminte de atâtea şi atâtea lucruri, încât de multe ori mă gândesc, că ar trebui să le aştern pe hârtie şi să fac din ele o carte. Dar ce titlu i-aş putea da oare? *Amintiri scrise cu nuiaua şi vergeaua*[9]*...* ce ziceţi? (Aclamaţii zgomotoase şi râsete prelungite. „Asta a fost admirabilă, una dintre cele mai reuşite glume ale lui Chips”, spuneau participanţii). Ei bine, s-ar putea ca într-o bună zi să încep s-o scriu. În orice caz deocamdată prefer să vă istorisesc părţi dintr-însa. Îmi aduc aminte... Îmi aduc aminte, dar îmi aduc aminte mai ales de chipurile voastre pe care nu le uit niciodată, băieţi! Dacă se va întâmpla ca, peste ani de zile de aici înainte, să veniţi să mă vedeţi, ceea ce sper că veţi face cu toţii, şi după aceea voi încerca să-mi aduc aminte, fără să reuşesc, de chipurile voastre mature, pe care le veţi avea atunci, sau la rândul vostru mă veţi vedea undeva, iar eu nu vă voi recunoaşte, veţi gândi despre mine: „Moşneagul acesta nu mă mai

9 În original *Memories of Rod and Lines.*

recunoaşte” (râsete). Îmi voi aduce totuşi aminte de voi, aşa cum sunteţi *astăzi.* Or, acesta este esenţialul. În amintirea mea nu veţi îmbătrâni niciodată. Nu, pentru mine voi nu veţi îmbătrâni. De pildă, când aud pe câte cineva vorbind despre respectatul nostru Preşedinte al Consiliului, încep să mă gândesc: „A-da, un băieţaş cumsecade, cu părul zbârlit pe creştet… dar care habar n-are să facă deosebirea între gerunziu şi gerundiv” (râsete repetate). În sfârşit… nu se poate să continui toată noaptea în felul acesta – hâm – gândiţi-vă din când în când la mine, cum fără îndoială mă voi gândi şi eu la voi. *Haec olivi meminisse juvabit*[10]*…* nici de astă dată nu cred că va fi nevoie să vă traduc textul (din nou râsete zgomotoase, chiote şi aclamaţii).

În august 1913 plecă să facă o cură la Wiesbaden, unde fu găzduit în casa profesorului de germană de la Brookfield, Herr Staefel, cu care se împrietenise. Staefel era cu treizeci de ani mai tânăr decât el, dar cu toate acestea se înţelegeau foarte bine împreună. În septembrie, când începu şcoala, Chips se întoarse la Brookfield şi se mută în casa doamnei Wickett. După vacanţa petrecută în Germania, se simţea mult mai voinic şi mai bine dispus şi aproape îi părea rău că şi-a cerut pensionarea. Totuşi avea destul de lucru. Primea vizita tuturor elevilor noi şi le oferea câte un ceai. O dată pe lună lua masa împreună cu directorul şcolii, şi o altă dată împreună cu profesorii. Îşi luă sarcina pregătirii şi editării unui nou Anuar al şcolii din Brookfield. Primi să fie preşedinte al Asociaţiei Foştilor Elevi şi se ducea la Londra, ca să participe la banchetele date de această grupare. Din când în când scria articole pentru revista trimestrială a şcolii din Brookfield şi articolele lui erau pline de glume şi de citate latineşti. Citea în fiecare dimineaţă ziarul *Times,* de la prima până la ultima pagina, şi se obişnui să citească şi romane poliţiste – îl pasionase această lectură de la primele romane senzaţionale ale lui Sherlock Holmes. Prin urmare era

10 Va veni şi ziua cînd amintirile acestea vor reprezenta bucuria vieţii mele (Virgiliu).

foarte ocupat, dar în acelaşi timp şi foarte mulţumit.

La un an după aceea, în 1914 participă iarăşi la agapa de sfârşit de an a şcolii. Toată lumea vorbea despre război – războiul civil din Ulster şi dificultăţile diplomatice dintre Austria şi Serbia. Herr Staefel, care trebuia să se întoarcă în Germania chiar în ziua următoare, îşi exprimase convingerea că situaţia din Balcani nu poate să aibă urmări serioase.

XIII

Veniră anii de război.

Primele clipe de emoţie şi primele motive de optimism de la început. Bătălia de la Marna, compresorul rusesc, Kitchener.

— Credeţi că războiul va dura vreme mai îndelungată, domnule?

Punându-i-se întrebarea în felul acesta, în timpul cât el urmărea jocul de antrenament al sezonului, Chips dete un răspuns plin de haz. Se înşela, cum se înşelau mii de oameni în aceeaşi situaţie; dar spre deosebire de aceste mii de oameni, el nu încercă totuşi să se amăgească, după ce evenimentele începură să se precipite.

— Cred – hâm – că până la Crăciun – hâm – va trebui să-i terminăm. Virtual germanii sunt bătuţi de mult. Dar cum de-mi pui o astfel de întrebare? Nu cumva – hâm – te gândeşti să te angajezi – hâm – şi dumneata, Forester?

Riposta aceasta fu un fel de glumă, la adresa lui Forester care era cel mai mic de statură dintre noii elevi ai şcolii – cam patru urme înălţime, deasupra bocancilor lui plini de noroi cu care juca fotbal. (Şi când te gândeşti bine la ce s-a întâmplat mai târziu, gluma pare prematură, deoarece Forester şi-a găsit moartea în anul 1918 când, lovit de un şrapnel, s-a prăbuşit cu avionul în flăcări, aproape de Cambrai.) Dar nimeni nu putea bănui ce ascunde viitorul. Când sosi ştirea despre cel dintâi fost elev al şcolii din Brookfield, care căzuse în timpul unei lupte din luna septembrie, evenimentul luă proporţiile unei tragice senzaţii. Când află despre moartea lui, Chips se

gândi: acum o sută de ani elevii din Brookfield au luptat *împotriva* francezilor. Ce amănunt ciudat, dintr-un anumit punct de vedere, ca sacrificiile unei generaţii să compenseze şi să şteargă în felul acesta, sacrificiile generaţiei precedente. Încercă să explice această situaţie lui Blades, şeful promoţiei, dar Blades care nu avea mai mult de optsprezece ani şi-şi făcea antrenamentul pentru a intra într-o şcoală de cadeţi, se mulţumi să râdă. La urma urmelor, ce legătură puteau să aibă aceste consideraţii, din domeniul istoriei, cu situaţia de acuma? Fireşte, aici nu putea fi vorba de altceva, decât de una dintre ciudăţeniile bătrânului Chips.

1915. Armatele sunt imobilizate în încleştarea tragică de la litoralul mării până la hotarul cu Elveţia. Urmează Dardanellele şi Gallipoli. În apropiere de Brookfield apar cantonamentele armatei; terenurile şcolii sunt întrebuinţate de soldaţi, pentru jocurile sportive şi pentru instrucţie; foarte curând după aceea se formează şi O.T.C.[11] din Brookfield. Majoritatea profesorilor mai tineri sunt plecaţi pe front sau umblă îmbrăcaţi în uniformă. În fiecare duminică seara se oficiază un serviciu divin în capela şcolii, după terminarea căruia Chatteris citeşte lista cu numele elevilor căzuţi şi le face câte o biografie sumară. Scena este extrem de impresionantă, dar Chips, care este aşezat în ultima strană de sub foişorul capelei, se gândeşte înduioşat: „Pentru el toate acestea sunt simple nume ale unor tineri, căci el nu are în faţa ochilor chipurile lor, aşa cum au fost şi cum le văd eu acum”.

1916. Bătălia de la Somme. Într-o duminică seara se citeşte o listă cu douăzeci şi unu de nume.

Pe la sfârşitul acelei dezastruoase luni iulie**,** Chatteris veni într-o după-amiază în casa doamnei Wickett, ca să stea de vorbă cu Chipsi. Părea sfârşit de puteri, copleşit de griji şi arăta grav bolnav.

---

11 *Officer’s Training Corps:* organizaţie, pentru instrucţia Premilitară, începută în timpul războiului şi menţinută pe lîngă toate şcolile din Anglia.

— Ca să-ţi spun adevărul, Chipping, aici nu duc câtuşi de puţin o viaţă uşoară. Am treizeci şi nouă de ani şi sunt necăsătorit, aşa că se găsesc o mulţime de oameni care-şi, închipuie că ştiu mai bine decât mine, care ar fi datoria mea în actuala situaţie. Din nenorocire însă eu sunt diabetic şi n-aş putea amăgi pe un medic militar, decât cel mult dacă ar fi orb, dar în acelaşi timp nu înţeleg ce m-ar putea obliga să-mi afişez certificatul medical deasupra intrării, ca să-l vadă toată lumea.

Chips nu bănuise nimic, în legătură cu situaţia în care se găsea Chatteris şi rămase consternat, când află nemulţumirile lui, mai ales că omul acesta îi era foarte simpatic. Directorul. continuă:

— Uite care este situaţia adevărată: Ralston a umplut şcoala de profesori tineri, fără îndoială toţi elemente de primul rang, dar acuma majoritatea acestora se găseşte sub drapel şi locţiitorii lor, în general vorbind, sunt o jale. Într-o seară din săptămâna trecută, în timpul cât îşi pregăteau lecţiile în sala de studii, elevii au turnat cerneală pe ceafa unuia dintre ei şi imbecilul acesta a fost apucat de o criză de isterie. Sunt obligat să fac lecţii cu elevii din clasă şi să prepar cursuri pentru astfel de tâmpiţi; lucrez în fiecare seară până la miezul nopţii şi după toate aceste sacrificii, mai trebuie să suport şi afronturile celor care-şi închipuie că sunt un *învârtit.* Nu cred că voi fi în stare să suport multă vreme situaţia aceasta. Dacă în timpul trimestrului viitor nu se vor îndrepta lucrurile, să ştii că voi cădea grămadă.

— Nici nu bănui eşti, cât îmi pare de rău, declară Chips.

— Am fost convins chiar de la început, că dumneata mă vei înţelege. Tocmai de aceea am venit să stau de vorbă cu dumneata. Uite ce, ca să nu mai pierdem vremea de pomană, aş vrea să te întreb – dacă te simţi la înălţimea acestei însărcinări şi-ţi va face plăcere – ce ai zice de pildă, dacă te-aş ruga să revii pentru un timp la catedră? Cu sănătatea o duci destul de bine şi, evident, dumneata eşti la curent cu mersul şcolii. Nu mă gândesc câtuşi de puţin

să te oblig să faci ceva ce ar întrece puterile dumitale – nici nu va trebui să faci niciun fel de efort – cel mult să iei din când în când asupra dumitale câte o însărcinare mai uşoară care-ţi va face plăcere. Principalul motiv pentru care ţin în mod cu totul deosebit ca să te ştiu alături de mine nu este, propriu-zis, ceea ce vei face – deşi activitatea dumitale o consider de cea mai mare valoare – ci pentru că am nevoie de ajutorul dumitale din alt punct de vedere, anume că aş vrea să te ştiu că faci parte dintre oamenii şcolii. La şcoala din Brookfield nimeni n-a fost atât de popular ca dumneata şi tot aşa eşti şi astăzi – aşa că prezenţa dumitale va contribui la menţinerea prestigiului ei, în cazul când acesta ar fi ameninţat să se prăbuşească. După toate probabilităţile această eventualitate este astăzi foarte aproape…

Cu respiraţia întretăiată şi sufletul înfiorat de o fericire frenetică, Chips i-a răspuns, fără să mai stea pe gânduri:

— Voi veni…

XIV

Totuşi nu renunţă la apartamentul ce-l avea în casa doamnei Wickett; de fapt el locuia tot acolo, dar în fiecare dimineaţă, cam pe la zece – jumătate, îşi îmbrăca pardesiul şi înfăşurându-şi şalul împrejurul gâtului, trecea drumul şi intra în localul şcolii. Se simţea foarte bine dispus şi însărcinările ce le avea acum, nu erau din cale-afară de grele. Avea câteva clase cu care făcea lecţii de limba latină şi istorie a romanilor – aceleaşi lecţii pe care le făcuse şi înainte de asta – şi cu aceeaşi metodă de pronunţare. Făcea acelaşi joc de cuvinte în legătură cu *Lex Canuleia* – acum în şcoală era o nouă generaţie care n-o auzise încă – şi era absurd de încântat de succesul ce-l avea de fiecare dată. Se simţea aproape ca un artist de varieteu care iese din nou în faţa publicului, după ce şi-a dat ultimul şi irevocabilul spectacol de plecare din teatru.

Toată lumea spunea despre el că este neîntrecut, deoarece reuşea să recunoască extrem de repede pe

fiecare elev, după înfăţişare, şi-i reţinea şi numele. Nici nu bănuiau în ce măsură continuase să păstreze contactul cu şcoala, deşi locuia de cealaltă parte a străzii.

În general vorbind, Chips reuşi admirabil în noile sale însărcinări. Datorită cine ştie cărei împrejurări, prezenţa lui contribuia la uşurarea situaţiei şi toată lumea avea această convingere. Pentru prima dată în viaţă simţea şi el, că prezenţa sa este *necesară* – şi necesară pentru ceva la care el însuşi ţinea foarte mult. În toată lumea aceasta nu există un sentiment mai sublim, decât cel pe care-l încerca el acuma, la sfârşitul vieţii.

Începu să facă şi glume noi, în legătură cu O.T.C., cu sistemul de raţionalizare al alimentelor şi cu obloanele împotriva raidurilor aeriene pe care trebuiră să le instaleze la toate ferestrele. De un timp încoace pe lista de bucate a şcolii îşi făcea apariţia în fiecare luni o mâncare de crochete pe care Chips o boteză *abhorendum* „mâncarea care-ţi face oroare”. Gluma aceasta se răspândi cu iuţeala fulgerului în toată şcoala. „Ai auzit ultima glumă a lui Chips?”

În iarna, anului 1917 Chatteris căzu la pat şi Chips avu din nou ocazia, pentru a doua oară în viaţa sa, să conducă şcoala din Brookfield în calitate de director interimar. În luna aprilie Chatteris muri şi administratorii şcolii întrebară pe Chips, dacă ar fi dispus să-şi continue activitatea de director interimar „pe tot timpul cât va dura războiul”.

Chips primi, dar cu condiţia să nu i se acorde niciun titlu oficial. În mod instinctiv încercă să evite această supremă onoare, după care sosise momentul să poată întinde mâna, dar se simţea din atâtea puncte de vedere mai prejos de această demnitate.

— Cred că înţelegeţi – hâm – acum eu nu mai sunt tânăr – hâm – şi n-aş vrea să se aştepte prea mult din partea mea. Eu sunt exact ca şi maiorii şi coloneii aceştia – hâm – pe care acuma îi poţi vedea în toate părţile: un produs al timpurilor anormale. În realitate eu sunt pur şi simplu unul care a fost scos din serviciul activ şi trecut la

glotaşi.

1917 – 1918. Chips se ţinu bine tot timpul acesta. Dimineaţa şi-o petrecea în cabinetul directorial, tratând probleme şi ocupându-se de plângeri şi cereri. Datorită vastei sale experienţe, reuşise să aibă încredere în sine şi era plin de bunăvoinţă şi amabilitate. Amănuntul cel mai de seamă era să păstrezi simţul proporţiilor. Era atâta lume care pierduse acest simţ al echilibrului sau era pe cale să-l piardă; prin urmare părea cu atât mai indicat să-l păstreze, acolo unde se mai găsea şi de unde în mod implicit, nu trebuia să lipsească.

Acum în timpul serviciului divin ce se oficia în fiecare duminică la capelă, el era cel care citea lista tragică şi uneori se întâmpla ca elevii să-l vadă şi să-l audă că este cu glasul înecat de lacrimi. Dar la urma urmelor de ce să nu fie? El era un moşneag şi, fără îndoială, ar fi dispreţuit pe oricare altul în locul lui, văzând la el această dovadă de slăbiciune.

Într-una din zile primi o scrisoare de la nişte prieteni pe care-i avea în Elveţia. Deşi trebuise să treacă prin numeroase oficii de cenzură, totuşi, scrisoarea aceasta îi aducea veşti. Duminica următoare, după citirea listei numelor şi a biografiilor, se opri o clipă, ca apoi să adauge:

— Puţini dintre dumneavoastră care au fost aici şi înainte de izbucnirea războiului îşi vor aduce aminte de Max Staefel, profesorul de limba germană. La izbucnirea acestui război, el se găsea tocmai în Germania. Cât timp a fost la şcoala din Brookfield, era foarte simpatizat şi şi-a făcut o mulţime de prieteni. Celor care l-au cunoscut, probabil le va părea rău, când vor afla că a fost ucis săptămâna trecută, în luptele de pe frontul din Apus.

Când se aşeză pe scaun, era palid, căci îşi dădea seama că a făcut ceva neobişnuit. Nu se consultase cu nimeni în această privinţă, prin urmare în orice caz răspunderea nu putea cădea în sarcina altei persoane, afară de el. Ceva mai târziu, după ce ieşiră din capelă, surprinse conversaţia dintre doi elevi:

— Chips spunea că pe frontul din Apus… Nu cumva

cu asta vrea să spună că el lupta în rândurile germanilor?

— Eu cred că asta voia să spună.

— În cazul acesta mi se pare foarte ciudat, că el i-a citit numele, odată cu al celorlalţi care erau pe listă. La urma urmelor acesta era un *duşman.*

— Îmi închipui că şi asta este una dintre ideile originale ale lui Chips. Moşneagului nostru i se năzare mereu câte ceva.

Întors în camera sa, Chips nu se simţi câtuşi de puţin dezamăgit de vorbele elevilor săi. Da, el îşi avea şi astăzi ideile sale – ideile despre demnitate şi generozitate care deveneau din ce în ce mai rare în mijlocul acestei lumi lipsite de cumpăt. Tocmai de aceea îşi zise şi el: „Şcoala din Brookfield le acceptă şi ea, pentru că vin de la mine, dar, fără îndoială, nu le-ar admite pentru nimic în lume la altul”.

Într-o zi, cerându-i-se părerea în legătură cu exerciţiile de luptă la baionetă, desfăşurate în apropierea terenurilor de cricket, răspunse cu glasul tărăgănat şi puţin astmatic, pe care cunoştinţele sale îl imitau atât de des şi în mod exagerat:

— Acest fel de a ucide omenii – hâm – mi se pare un procedeu extrem de vulgar.

Riposta lui făcu ocolul şcolii şi fu mult apreciată – auzi, bătrânul Chips să dea răspunsul acesta unui reprezentant al Ministerului de Război şi să-i spună că lupta la baionetă este un procedeu vulgar. Nici nu s-ar fi putut ca Chips să-i dea un alt fel de răspuns. Şi puţin după aceea îi găsiră un calificativ, un epitet care tocmai începuse să-şi facă drum în conversaţia de toate zilele: el era împotriva războiului.

XV

Într-un rând, tocmai într-o seară luminată de lună, se dădu alarma aeriană exact când Chips îşi făcea lecţiile de latină cu elevii din clasa a patra. Tunurile începură să bubuie aproape instantaneu şi, cum pe afară şrapenele cădeau în toate părţile, Chips îşi zise că tot atât de bine

vor putea să stea şi acolo unde erau, fără să se mai mişte – într-o sală de studii de la parter. Şcoala era foarte solid clădită şi oferea cel mai bun adăpost ce s-ar fi putut găsi la Brookfield; dacă s-ar fi întâmplat să primească o lovitură directă, în orice caz nu mai puteau nădăjdui să mai scape cu viaţă, indiferent de locul unde s-ar fi găsit.

Astfel îşi continuă lecţia, vorbind cu glasul ceva mai ridicat, în mijlocul bubuitului tunurilor şi al vâjâitului de şrapenele care explodau în aer. Unii dintre elevi păreau emoţionaţi şi numai foarte puţini puteau să-şi concentreze atenţia. Le spuse deci cu blândeţe:

— Robertson, s-ar putea să ţi se pară – tocmai în această clipă a istoriei universale – hâm – că problema cuceririi Galliei de către Caesar, întâmplată mai acum două mii de ani, ar fi – hâm – de importanţă secundară, iar conjugarea verbului neregulat *tollo* ar avea – hâm – şi mai puţină importanţă. Cu toate acestea, te rog să mă crezi, dragă Robertson – hâm, că nu e câtuşi de puţin adevărat. (Exact în clipa aceasta se auzi în apropiere o explozie extrem de puternică.) Importanţa lucrurilor nu se poate judeca – hâm – după zgomotul pe care-l fac. Doamne fereşte, nicidecum, şi începu să râdă uşor. Şi lucrurile acestea – hâm – care au durat mii de ani… nu vor putea fi înlăturate… din cauză că cine ştie ce negustor de gaze prost mirositoare a inventat în laboratorul său – hâm – un nou gen de ticăloşie.

Între elevi se auziră chicoteli sfioase, din cauză că Burrow, profesorul de chimie, un tânăr palid, slab şi inapt pentru serviciul militar, era numit negustor de gaze prost mirositoare. Urmă a doua explozie mult mai apropiată.

— Haideţi să continuăm cu lecţia: – hâm –, dacă ne va fi scris să fim întrerupţi din nou – hâm – cel puţin să ne găsească ocupaţi – hâm – cu ceva care să fie anume indicat. Se găseşte cineva între voi, care să fie dispus să ne analizeze un text?

Maynard, un băiat dolofan, încrezut, inteligent şi îndrăzneţ, declară:

— Îl voi analiza eu, domnule profesor!

— Foarte bine! Deschide la pagina patruzeci şi începe cu ultimul rând!

Exploziile continuau asurzitoare; toată clădirea se cutremura, de parcă ar fi fost gata să se prăbuşească din temelii. Maynard deschise la pagina indicată, care era ceva mai departe, şi începu să citească cu glasul subţire:

— *Genus hoc erai pugnae...*

Elevii începură să râdă cu hohote şi Chips adăugă:

— Care va să zică vedeţi – hâm – că limbile acestea moarte au obiceiul să învie – hâm – şi ele câteodată, ei ce ziceţi? Nu-i aşa?

Ceva mai târziu aflară că în Brookfield şi împrejurimi au căzut cinci bombe, dintre care cea mai apropiată exact în marginea terenurilor de sport ale şcolii. Fuseseră ucise nouă persoane.

Incidentul acesta trecu din gură în gură, fu repetat şi amplificat cu fel de fel de înfloriturі:

— Moşneagul acesta cumsecade nici n-a clipit din ochi. Dimpotrivă, a găsit o glumă foarte veche, cu care să ilustreze ceea ce se întâmplă. Ceva din cartea lui Caesar, în care se vorbeşte despre felul de luptă al germanilor. Ce zici, nici nu ţi-ar veni să crezi, că în cartea lui Caesar s-ar putea găsi astfel de lucruri? Şi felul în care Chips a început să râdă... ştii cum râde el... Îi curg lacrimile în lungul obrazului... Cred că în viaţa mea nu l-am văzut râzând atât de mult...

Numele lui devenise un fel de legendă.

Cu roba lui de profesor care-i atârna ferfeniţă de pe umeri, cu mersul care tocmai acuma începuse să devină un fel de tipărt nesigur, cu ochii blânzi, privindu-te pe deasupra ochelarilor încadraţi în sârmă şi cu observaţiile lui pline de haz, era omul pe care Brookfield n-ar fi vrut pentru nimic în lume să-l vadă că s-a schimbat nici cu un fir de păr.

Ziua de 11 noiembrie 1918.

Ştirea sosi în timpul dimineţii; elevilor li se acordă o zi întreagă de vacanţă şi rugară bucătarii să pregătească cele mai gustoase bucate ce şi le puteau permite în timpul

acestei perioade de raţionalizare a alimentelor. În sala cea mare unde erau aşternute mesele, elevii cântau şi aclamau, iar la urmă se desfăşură şi o mare bătălie, cu proiectile făcute din miez de pâine. Când Chips apăru în mijlocul acestui tumult, se făcu o clipă de linişte, dar imediat după aceea uralele începură să se ridice în valuri nesfârşite; toată lumea se uita curioasă şi cu ochii strălucitori la el, ca la un simbol al victoriei. Se îndreptă spre estradă, ca şi când ar fi avut intenţia să vorbească; elevii tăcură numaidecât, pentru a-l asculta, dar bătrânul Chips clătină din cap, apoi zâmbi şi imediat după aceea ieşi din sală.

Fusese o zi umedă şi înecată de ceaţă, aşa că, în timpul cât trecu drumul, ca să ajungă în localul şcolii şi să intre în sala de mese, răci. Ziua următoare căzu la pat, bolnav de bronşită şi zăcu până după Crăciun. Dar, chiar în seara aceea de 11 noiembrie, după ce ieşi din sala de mese a elevilor, adresă o cerere Consiliului de Administraţie al şcolii, în care-şi cerea demisia.

Când elevii se întoarseră la şcoală, din vacanţa de Crăciun, el era instalat din nou în casa doamnei Wickett. La cererea lui specială nu se făcu niciun fel de ceremonial pentru despărţire şi nici prezentări, se mulţumi doar să strângă mâna succesorului său, iar cuvântul „interimar” fu şters din catalogul şi hârtiile oficiale ale şcolii. Războiul era acum terminat.

XVI

Şi astăzi, după ce trecuseră cincisprezece ani de la această întâmplare, se putea gândi cu adâncă şi măreaţă linişte la tot ce s-a întâmplat atunci. Nu era bolnav, ceea ce fireşte părea de la sine înţeles – doar că din când în când se simţea obosit şi în timpul lunilor de iarnă respira cu greutate. Nu voia să plece în străinătate – într-un rând plecase pe Riviera, dar avusese nenorocul să nimerească în timpul unui sezon rece, dintre acelea despre care publicitatea ce se face acestei staţiuni climaterice are cea mai mare grijă să nu se vorbească niciodată:

— Prefer – hâm – să răcesc – hâm – la mine acasă, spunea el de multe ori după aceea.

Trebuia să fie foarte prevăzător în timpul zilelor când vântul bătea din răsărit, dar în general toamnele şi iernile nu erau prea grele; focul ardea vesel în vatră, avea cărţi cu care să-şi petreacă timpul şi se putea gândi şi la vara ce trebuia să vină şi care, bineînţeles, era anotimpul său preferat; dar, făcând abstracţie de temperatura pe care o suporta fără greutate, mai erau şi vizitele foştilor săi elevi, pe care-i primea mereu în casa sa. În fiecare sâmbătă sosea câte unul cu automobilul, ca să viziteze şcoala din Brookfield şi nu se întâmpla niciodată să nu treacă şi pe la el.

Uneori prezenţa lor, când veneau prea mulţi odată, îl obosea, dar cu toate acestea nu se sinchisea prea din cale-afară, căci după plecarea lor se putea odihni şi putea dormi. Vizitele lor îi făceau plăcere, poate chiar mai multă plăcere decât toate bucuriile ce-i mai rămăseseră în această viaţă.

— Ei… ce zici Gregson – hâm – îmi aduc aminte de dumneata – hâm – că erai încet la toate cele – hai? Probabil tot atât de încet vei fi şi când îţi va veni rândul să îmbătrâneşti – hâm – ca şi mine… nu-i aşa?

Şi ceva mai târziu, după ce rămânea singur şi venea doamna Wickett, ca să ridice serviciul de ceai, începea să-i spună:

— Doamnă Wickett, tânărul Gregson a venit să mă vadă – hâm – îţi mai aduci aminte de el, nu-i aşa? Un tânăr înalt, care purta ochelari… şi în toate cele era prea încet – hâm – acum are o slujbă – hâm – la Societatea Naţiunilor, unde cred că – hâm – încetineala lui nu se va băga de seamă… nu-i aşa?

Şi uneori, pe înserat, când se auzea sunând clopoţelul pentru apel, se apropia de fereastră şi se uita peste drum, pe deasupra gardului şcolii şi vedea în depărtare şirul lung al elevilor care treceau prin faţa profesorului de pe bancă. Vremuri noi şi nume noi cele de acum… dar cu toate acestea mai stăruiau şi astăzi unele

dintre cele de altă dată… „Jefferson, Jennigs, Jolyon, Jupp, Kingsley Primus, Kingsley Secundus, Kingsley Tertius, Kingston… unde sunteţi voi astăzi toţi şi spre ce parte de lume aţi apucat?…”

— Doamnă Wickett, vrei să-mi aduci un ceai, înainte de prepararea lecţiilor, te rog!

Primii zece ani de după război se desfăşurară în mijlocul unui freamăt de schimbări şi nepotriviri. Chips, care fu martorul acestor schimbări, se simţea profund dezamăgit, când vedea ce se întâmplă dincolo de frontierele ţării. Ruhr, Chanak, Corfu – evenimentele ce se desfăşurau în restul lumii, îi ofereau suficiente motive de nelinişte. Dar în apropierea sa, aici în Brookfield şi chiar, dintr-un punct de vedere mult mai larg, în Anglia, mai exista ceva ce lui îi încălzea inima, deoarece acest ceva era vechi şi mai continua încă să se menţină.

Din zi în zi îşi dădea tot mai limpede seama de haosul imens din restul lumii, pentru care Anglia făcuse atâtea sacrificii… probabil mai multe decât ar fi trebuit. Dar se simţea profund mulţumit de Brookfield. Şcoala aceasta prinsese rădăcini adânci în conştiinţa oamenilor şi rezistase tuturor vicisitudinilor, schimbărilor inerente războiului şi greutăţilor lui. Dintr-un anumit punct de vedere, în acest înţeles măi adânc, era chiar de mirare cât de puţin se schimbase. Elevii păreau că sunt mai bine educaţi; pedepse nu se mai dădeau, dar în schimb în şcoală se auzeau certuri şi bârfeli mult mai des. Raporturile dintre profesori şi elevi deveniseră mult mai sincere şi mai prieteneşti – mai puţin pompoase pe de o parte, iar pe de alta mai puţin insinuante. Unul dintre noii profesori, un tânăr proaspăt ieşit de la Oxford mersese atât de departe, încât admisese ca elevii din clasa a şasea să i se adreseze întrebuinţând numele său de botez. Chips nu era de acord cu acest procedeu, în realitate s-a simţit chiar puţin speriat, când a aflat despre această întâmplare.

— Procedând în felul acesta – hâm – cred că ar putea să-şi semneze şi rapoartele de sfârşit de an – hâm – cu „al dumneavoastră cu tot respectul”… adică de ce nu? spunea

el în timpul unei conversaţii.

În timpul grevei generale din 1926 elevii şcolii din Brookfield încărcau camioane-automobile cu produse alimentare. După ce totul se termină, Chips se simţi cuprins de o emoţie cum nu mai cunoscuse din timpul războiului. Intervenise ceva, se întâmplase un eveniment ale cărui consecinţe trebuiau să se manifeste abia de aici înainte, dar un fapt era cert: Anglia reuşise din nou să facă ordine la ea acasă. Şi cu ocazia concursurilor de retorică din anul acela, când un vizitator american începu să discute despre sumele enorme ce le-a pierdut ţara din pricina grevei, Chips îi răspunse:

— Da, aveţi dreptate – hâm – reclama costă întotdeauna parale.

— Reclama?

— Ei bine, nu sunteţi de părere – hâm – că a fost o reclamă şi încă o reclamă dintre cele mai reuşite? O săptămână întreagă de grevă – hâm – fără să fi înregistrat un singur mort şi fără să fi tras un singur foc de armă! Ţara dumitale – hâm – ar fi vărsat mai mult sânge – hâm – cu ocazia unei simple descinderi într-un local clandestin de băuturi spirtoase.

Râsete... râsete şi haz... în toate părţile pe unde se arăta şi, indiferent de ceea ce spunea, cuvintele lui erau primite cu hohotele de aprobare ale ascultătorilor. Îşi crease reputaţia unui om neîntrecut în glume şi auditorii lui se aşteptau să-l audă mereu glumind. De fiecare dată când se ridica să vorbească la o întrunire sau în timpul unui banchet, publicul se pregătea dinainte pentru glumele ce trebuiau să urmeze. Îl ascultau, dispuşi să se distreze şi era foarte uşor să-i mulţumească. Uneori se întâmpla să râdă chiar înainte ca Chips să-şi fi plasat gluma.

— Bătrânul Chips a fost astăzi în formă, spuneau ei după aceea. E extraordinar cum ştie să scoată în evidenţă partea hazlie a lucrurilor...

Începând din anul 1929 Chips nu mai părăsi Brookfieldul, nici chiar pentru banchetele anuale de la Londra ale foştilor elevi ai şcolii. Se temea de răceală, iar

nopţile pierdute începuseră să-l obosească din cale-afară. Dar când era timp frumos, mai trecea şi acum drumul, până la şcoală şi continua să primească vizitatori în apartamentul său, cum făcea şi înainte de asta. Facultăţile lui intelectuale nu suferiseră nicio schimbare din pricina vârstei şi nu ducea niciun fel de griji, în nicio privinţă. Venitul său era mai mare decât ar fi putut el cheltui pentru trebuinţele sale personale, iar micul său capital, plasat în titluri garantate cu aur, nu suferise nicio reducere de pe urma crizei. O mare parte din banii pe care-i avea, îi dăruia oamenilor care veneau la el să se plângă de nenorocirile ce i-au lovit, diverselor fundaţii şcolare şi şcolii întreţinute la Londra de cei din Brookfield. În anul 1930 îşi făcu testamentul. În afară de câteva legate, destinate acestei şcoli şi doamnei Wickett, îşi lăsă toată averea pentru înfiinţarea unei burse de intrare la Brookfield.

193… 1932…

— Domnule profesor, ce părere aveţi despre Hoover?

— Credeţi că vom mai reveni vreodată la etalonul aur?

— În general ce părere aveţi despre situaţia de acuma, domnule profesor? Credeţi că o liniştire a crizei ar putea să se producă în curând?

— Spune, vechiul meu prieten Chips, când crezi că ar putea să urmeze refluxul? Cu experienţa pe care o ai în acest domeniu, fără îndoială poţi să prevezi?

Toţi îi puneau tot felul de întrebări, ca şi când el ar fi fost un fel de profet sau o enciclopedie, luate amândouă împreună – poate chiar mai mult decât atâta, deoarece le plăcea să-i audă răspunsul, formulat ca un fel de glumă. Aşa că le răspundea:

— Ce v-aş putea spune despre Henderson – hâm – pe vremea când eram mult mai tânăr, se găsea întotdeauna câte cineva care să făgăduiască oamenilor – hâm – nouă pence pentru patru. Nu ştiu ca cineva – hâm – să fi primit cu adevărat cele nouă pence, dar văd că astăzi cei care ne conduc – hâm – au reuşit să rezolve problema – hâm –

dându-ţi patru pence pentru nouă.

Râsete.

Uneori când se plimba prin curtea şcolii, elevii mai mici şi mai îndrăzneţi se apropiau de el şi-i puneau câte o întrebare, numai pentru ca să poată repeta colegilor lor „ultima”, auzită de la Chips.

— Vă rog, domnule profesor, ce părere aveţi despre planul de cinci ani?

— Domnule profesor, dumneavoastră credeţi că Germania ar fi în stare să facă un nou război?

— Aţi fost la noul cinematograf, domnule profesor? Eu am fost ieri, împreună cu părinţii. Este un local impunător, mai ales pentru un oraş atât de mic ca Brookfield. Au şi un Wurlitzer.

— Ei, nu mai spune – hâm – dar ce naiba o mai fi şi Wurlitzer acesta?

— Este o orgă, domnule profesor… o orgă pentru cinematograf.

— Sfinte Doamne… am văzut numele acesta anunţat pe afişe, dar mi-am închipuit – hâm – dar mi-am închipuit că trebuie să fie – hâm – un fel de crenvurşti.

Hohote de râs:

— Să vă spun una nouă, băieţi, ultimul calambur, ceva nemaipomenit! mai zilele trecute am vorbit cu el despre noul cinematograf şi…

XVII

Într-o după-amiază de noiembrie din anul 1933, Chips se aşezase în salonul din faţă al doamnei Wickett. Era frig şi ceaţă şi nu îndrăznise să iasă din casă. Din ziua aniversării armisiţiului nu se simţea tocmai bine; îşi închipuia c-a răcit puţin în timpul serviciului divin, oficiat în capela şcolii. În dimineaţa aceleiaşi zile doctorul Merivale venise să-l vadă, cu ocazia vizitei ce i-o făcea din două în două săptămâni.

— Totul merge strună, ei? Te simţi bine dispus? Vezi aşa… caută şi nu te mişca din casă pe astfel de vreme… sunt o mulţime de cazuri de gripă. Aş fi fericit, dacă-mi va

fi dat şi mie să trăiesc o viaţă tot atât de liniştită ca a dumitale.

Viaţa *lui...* şi ce viaţă dusese el! În timpul acestei după-amiezi, stând în apropierea focului, tot cortegiul de amintiri începu să se desfăşoare, prin faţa ochilor săi. Lucrurile pe care le făcuse şi pe care le văzuse. Universitatea din Cambridge, prin anii şaizeci; Great Gable într-o dimineaţă de august; Brookfield cât e anul de lung şi ani de-a rândul. Dar tocmai de aceea, erau atâtea pe care el încă *nu* le făcuse şi nici de aici înainte nu le va face, din pricină că le amânase vreme atât de îndelungată... De pildă până acum nu făcuse niciun drum cu avionul, nici nu văzuse un film vorbitor. Astfel că avea în acelaşi timp experienţă mai multă, dar şi mai puţină decât un elev de şcoală, şi totuşi paradoxul acesta dintre tineri şi bătrâni, lumea îl numea progres.

Doamna Wickett plecase de acasă, ca să-şi viziteze nişte rude dintr-o localitate vecină. Ceaiul şi toate cele trebuitoare aşteptau gata pe masă, cu feliile de pâine şi unt şi câteva ceşti suplimentare, pentru cazul când se va întâmpla să sosească cineva. Pe o astfel de vreme era însă foarte puţin probabil să vină cineva; afară, ceaţa devenea din ce în ce mai deasă, aşa că era aproape sigur că va rămâne tot timpul singur.

Dar nu, cam pe la patru fără un sfert se auzi soneria de la intrare şi Chips se duse el însuşi să vadă cine este (deşi n-ar fi trebuit să facă o astfel de imprudenţă); se pomeni faţă în faţă cu un băieţaş, pe cap cu chipiul şcolii din Brookfield şi cu înfăţişarea timidă şi speriată:

— Vă rog, domnule, aici stă domnul Chips? începu el.

— Hâm – cred că ar fi mai bine să intri, răspunse Chips. Şi numaidecât după aceea, când ajunseră în cameră, adăugă: Omul pe care-l cauţi – hâm – sunt chiar eu. Ei, ia spune, cu ce te-aş putea servi?

— Mi-au spus băieţii, domnule, că vreţi să vorbiţi cu mine.

Chips începu să zâmbească. Era o veche glumă, una dintre farsele pe care elevii mai vechi le făceau celor

proaspăt sosiţi, şi el, care în tinereţea sa făcuse mai multe glume de felul acesta decât oricare, nu avea niciun motiv să fie nemulţumit. De altfel îi făcea plăcere să termine gluma făcută de elevi, cu o glumă făcută de el însuşi, ca să le dovedească tuturor că el este în stare să fie la înălţime, chiar în situaţia de acum. Îi răspunse deci cu o clipire şireată în luminile ochilor:

— Da, aşa este, dragul meu, voiam să iei ceaiul împreună cu mine. Poftim şezi – hâm – pe scaunul acela din apropierea focului. Hâm – mi se pare că nu te-am mai văzut până acum? Cum se face asta?

— Abia astăzi am ieşit din infirmerie, domnule profesor, unde am zăcut de vărsat, chiar de la începutul trimestrului.

— A… aşa înţeleg, asta le explică pe toate.

Chips începu obişnuitul ritual, cu amestecul diverselor feluri de ceai din mai multe cutii; din fericire în bufet mai avea o jumătate de tort de migdale, cu glazură trandafirie de zahăr. Află că pe vizitatorul său îl cheamă Linford, că este originar din Shropshire şi că din familia sa el este cel dintâi care frecventează şcoala din Brookfield.

— Să ştii Linford – hâm – că şcoala din Brookfield îţi va plăcea – după ce te vei obişnui cu viaţa pe care trebuie s-o duci aici. Nu este nici pe departe – hâm – o şcoală atât de îngrozitoare, cum îţi închipui. Eşti puţin intimidat – hâm – de ceea ce vezi aici, nu-i aşa? Trebuie să ştii, dragul meu, că la început şi eu am fost intimidat. Dar asta s-a întâmplat – hâm – foarte de mult; ca să fiu precis – hâm – de atunci sunt şaizeci şi trei de ani. Când am intrat în sala cea mare – hâm – şi am văzut atâţia băieţi laolaltă – crede-mă, am rămas înspăimântat. Ca să-ţi spun adevărul – hâm – nu cred că înainte de aceea să fi fost vreodată atât de speriat. Nici chiar în timpul – hâm – războiului, când ne bombardau germanii. Dar spaima aceasta – hâm – n-a fost de lungă durată, căci foarte curând după aceea am început – hâm – să mă! simt mai în largul meu.

— La începutul acelui trimestru au fost mulţi elevi noi, domnule profesor? întrebă Linford cu sfială.

— Cum? Sfinte Doamne – dar eu nu eram elev, eram bărbat – un tânăr de douăzeci şi doi de ani! Data viitoare când vei vedea un tânăr, un profesor nou, care face pregătirea lecţiilor pentru prima dată, în sala cea mare – nu uita să-ţi aduci aminte de răcorile prin care trece!

— În cazul când pe vremea aceea, domnule profesor, aveaţi douăzeci şi doi de ani…

— Da? Ce anume?

— Atunci, domnule profesor, dumneavoastră trebuie să fiţi foarte bătrân.

Chips începu să râdă liniştit şi îndelung, mai mult pentru sine însuşi. Ce glumă reuşită.

— De – hâm – astăzi n-aş mai putea afirma – hâm – că sunt pui de vrabie.

Şi continuă să râdă liniştit.

Pe urmă începu să vorbească despre alte subiecte, despre Shropshire, despre şcoli, despre viaţa şcolară în general şi despre ştirile publicate de ziare în ziua aceea.

— Tinereţea dumitale – hâm – Linford se desfăşoară în mijlocul unei lumi foarte ostile. Probabil – hâm – va mai pierde ceva din această ostilitate – hâm – până în ziua când dumneata vei fi gata s-o înfrunţi. În orice caz – hâm – să sperăm că aşa se va întâmpla… Ei bine… şi întorcându-se spre pendulă, recurse încă odată la vechea şi obişnuita lui formulă: Îmi pare rău – hâm – că nu mai poţi întârzia…

În faţa uşii de la ieşire îşi strânseră mâna.

— Bună ziua, băieţaşule!

— Adio, domnule Chips…

Se aşeză din nou aproape de focul din vatră şi prin minte îi tremurau ca un ecou cuvintele elevului: „Adio, domnule Chips…” Era o veche farsă a elevilor, să facă pe novici să-şi închipuie că numele său este Chips, gluma aceasta devenise aproape tradiţională. Dar el nu se supăra. „Adio, domnule Chips…” Îşi aduse aminte că în ajunul căsătoriei sale, Kathie întrebuinţase aceeaşi expresie, încercând să facă o binevoitoare ironie pe socoteala seriozităţii sale din vremea aceea. Pe urmă-şi zise: „Ar fi imposibil ca astăzi să mă mai poată lua cineva drept om

serios, asta e pe deplin sigur…”

Apoi cu totul pe neaşteptate lacrimile începură să i se scurgă în lungul obrazului – sentimentalitate de om bătrân; atitudine caraghioasă, dar nu se putea stăpâni. Se simţea grozav de ostenit, conversaţia aceasta cu Linford îl sleise de puteri. Dar era foarte mulţumit că avusese ocazia să-l cunoască. Un băiat drăguţ, care-şi va face datoria şi va reuşi.

Prin atmosfera încărcată de ceaţă se auzi clopoţelul şcolii, sunând apelul, stins şi tremurat. Chips se uită la fereastra ale cărei tăblii deveniseră opace, din cauza înserării, era timpul să aprindă lampa. Dar când vru să se ridice, îşi dădu seamă că nu mai este în stare să se mişte. Se sprijini de spătarul fotoliului. Nu mai era pui de vrabie – de acesta era adevărul adevărat. Incidentul cu Linford era plin de haz. Ce succes pentru caraghioşii de băieţi care-l trimiseseră la el. „Adio, domnule Chips…” totuşi i se părea foarte ciudat, că băiatul întrebuinţase exact această expresie…

XVIII

Când se trezi, căci i se părea c-a adormit, îşi dădu seama că e întins în pat şi Merivale este lângă el, aplecat asupra patului şi zâmbind:

— Ce faci, mă pungaş bătrân, cum te simţi? Bine, ei? Frumoasă spaimă ne-ai făcut să tragem!

După ce se gândi o clipă, Chips murmură ceva, dar glasul său i se păru atât de stins, încât el însuşi rămase mirat:

— Ei bine – hâm – ce este… ce s-a întâmplat?

— Nimic altceva, decât c-ai leşinat… Foarte simplu. Când doamna Wickett s-a întors acasă, te-a găsit leşinat în fotoliu – noroc că s-a întors la vreme. Acum eşti destul de bine, să nu-ţi faci nicio grijă. Încearcă şi mai dormi puţin, dacă simţi nevoia.

Fu foarte mulţumit, văzând că se găseşte cineva care să-i facă o propunere atât de plăcută. Se simţea atât de sfârşit de puteri, încât nici nu se mai gândi la amănuntele

scenei întâmplate – cum l-au adus la etaj, ce a zis doamna Wickett şi toate celelalte. Dar în aceeaşi clipă la picioarele patului văzu pe doamna Wickett. Femeia zâmbea. Chips îşi zise: Sfinte Doamne, ce o fi căutând femeia aceasta în camera mea? Pe urmă în fundul umbrei, dincolo de Merivale, văzu pe Cartwright, noul director (se gândea la el ca la un om nou, deşi era la şcoala din Brookfield din 1919), şi bătrânul Buffles căruia toată lumea îi zicea „Roddy". I se părea ciudat că-i vede pe toţi adunaţi în camera sa.

„În orice caz cred că nu e momentul să mă mir, cum de se întâmplă aşa ceva; mai bine să mă întind şi să dorm puţin", îşi zise el.

Dar nu adormi şi cu toate acestea nu era nici treaz; era o situaţie intermediară, plină de visuri şi chipuri şi glasuri. Episoade uitate, vechi frânturi de melodii – un trio de Mozart în care odinioară cântase şi Kathie – aclamaţii, râsete şi bubuitul tunurilor – iar pe deasupra tuturor acestor zgomote, tremura glasul clopoţelului din Brookfield, clopoţelul din Brookfield. „Prin urmare, înţelegeţi, când domnişoara Plebs ţinea să se căsătorească cu domnul Patrician... ba da... se poate... mincinosule..." Joc de cuvinte... Mâncare care-ţi face oroare... glume... Dumneata eşti Max? Da, poftim în casă. Ce ştiri ai primit din ţară?... *O mihi paeteritos...* Ralston spunea că sunt neglijent şi lipsit de energie – dar fără mine tot n-au putut face nimic... *Obile heres ago fortibus es înare* [12]... Care este în stare să-mi traducă acest dicton; ia să văd... e un joc de cuvinte...

O clipă i se păru că în cameră cineva vorbeşte despre el.

Cartwright vorbea în şoaptă cu Merivale.

— Bietul bătrân – fără îndoială a dus o viaţă tristă... fiind condamnat să trăiască mereu singur.

Merivale răspunse:

---

12 Probabil fraza, ca să însemne ceva, trebuia citită astfel: Oro, *nise subitro fogas erehe libo* (Roagă-te, sau de nu, pleacă din faţa altarului).

— N-a fost întotdeauna singur. Trebuie să ştii c-a fost căsătorit.

— Nu mai spune, a fost căsătorit? Eu n-am ştiut nimic.

— Soţia lui a murit. Asta s-a întâmplat, mai acum treizeci de ani. Poate chiar mai de mult.

— Păcat. Păcat că n-au avut cel puţin copii.

La aceste cuvinte Chips deschise ochii cât putu de mari, în nădejdea că în felul acesta le va putea atrage atenţia. Îi venea greu să vorbească cu glasul ridicat, dar reuşi să murmure ceva, aşa că cei din cameră deveniră atenţi şi se apropiară de el.

Se strădui din toate puterile, la fiecare cuvânt ce trebuia să-l pronunţe.

— Ce vorbeaţi – hâm – adineauri în legătură cu mine?

Bătrânul Buffles îi răspunse zâmbind:

— Nimic, dragă prietene – absolut nimic – tocmai ne întrebam, când te vei trezi din somnul acesta adânc ce te-a cuprins.

— Da – hâm – dar eu v-am auzit – v-am auzit că vorbeaţi despre mine…

— Nimic important, dragul meu, te rog să mă crezi, îţi dau cuvântul meu…

— Mi s-a părut că vă aud spunând – cineva dintre voi a spus – că e păcat – hâm – păcat că n-am avut niciodată copii… ei? Dar eu am… trebuie să ştiţi… că eu am…

Cei din cameră începură să zâmbească, fără să zică nimic şi după o scurtă pauză Chips începu să râdă încet şi spasmodic.

— Da – hâm – eu am, adăugă el chicotind vesel: Am mii de copii… aţi auzit… mii de copii… şi toţi băieţi…

De astă dată glasul corului începu să-i tremure în auz într-o supremă armonie, mult mai măreaţă şi mai blândă decât o auzise până acum, dar în acelaşi timp plină de împăcare… Pettifer, Pollett, Por son, Polis, Pullman, Purvis, Pym-Wilson, Radlett, Rapson, Reade, Reaper, Reddy Primus… veniţi cu toţii, adunaţi-vă împrejurul meu, să stăm de vorbă, pentru ultima dată şi să vă spun ultima

glumă… Harper, Haslett, Hartfield… cea din urmă glumă a mea, aţi auzit-o?… A reuşit să vă facă să râdeţi?… Bine; Boston, Bovey, Bradford, Bradley, Bramliall – Anderson… orideunde aţi fi şi orice vi s-a întâmplat, acordaţi-mi această clipă… cea din urmă clipă… dragii mei copii…

Şi Chips adormi foarte curând.

Părea că doarme atât de tihnit, încât nu-l mai treziră, să-i spună bună-seara; dar a doua zi dimineaţă, când clopoţelul şcolii sună chemarea la masă, şcoala din Brookfield află ştirea morţii lui.

— Brookfield nu va uita niciodată pe omul acesta care merita atât de mult să fie iubit, declară Cartwright în alocuţiunea ce o adresă elevilor. Dar afirmaţia aceasta a lui era lipsită de temei, deoarece tot ce se întâmplă în lume, sfârşeşte prin a fi uitat. În orice caz Linford îşi va aduce aminte şi va spune colegilor săi şi prietenilor de mai târziu:

— Am avut norocul să-i spun lui Chips *adio,* chiar în seara zilei din ajunul morţii sale.